

Demokratska tranzicija i Domovinski rat

Mladen Barać

*(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)*

OSNOVNA OBILJEŽJA I OKOLNOSTI DEMOKRATIZACIJE DRUŠTVENO- -POLITIČKOG ŽIVOTA SLAVONSKOBRODSKE OPĆINE TIJEKOM 1990.

UDK 329(497.5 Slavonski Brod)"1990"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 7. 1. 2010.

U sljedećem radu autor je istražio okolnosti i temeljna obilježja demokratizacije života na području slavonskobrodske općine tijekom 1990. godine. U članku se analiziraju društvene i političke promjene u predizbornom i postizbornom razdoblju, s posebnim osvrtom na tijek prvih višestranačkih izbora i odraza političkih zbivanja na državnoj razini na političke i nacionalne odnose u slavonskobrodskoj općini.

Ključne riječi: demokratizacija, višestranačje, izbori, općina Slavonski Brod, svakodnevne prilike, 1990.

Uvod

Lokalna povijest nudi alternativni, ali često jasniji i slikovitiji uvid u historijske događaje i problematiku onoga što poznajemo pod tematikom suvremene hrvatske i europske povijesti. Demokratske promjene, koje su mijenjale europske komunističke države koncem 80-ih i početkom 90-ih godina 20. stoljeća, ostavile su neizbrisiv trag i snažno naslijeđe u Europi kakvu danas poznajemo. Lokalne zajednice, kakav je bio grad Slavonski Brod i tadašnja slavonskobrodska općina 1990., također su bile poprište nestajanja jednog jednopartijskog sustava i nastajanja sasvim novoga, pluralnog i demokratskog društva. Bez obzira na brojne sličnosti koje je demokratski preobražaj društva i političkih odnosa u slavonskobrodskoj općini dijelio s ostatkom Hrvatske i Europe,

ovaj je proces imao svoje društveno-političke zasebnosti i specifičnosti, kako pozitivne, tako i negativne. Uvjeti nastanka, tijek, prepreke, opći uvjeti i okolnosti razvoja demokratskih promjena u društveno-političkom životu slavonskobrodске općine stoga su glavni predmet interesa ovog rada. Tema demokratizacije Hrvatske i prelaska iz jednopartijskoga, etatističkog oblika vladavine u pluralno i višestranačko društvo predstavlja aktualnu i zanimljivu temu u okviru hrvatske historiografije, napose i zbog činjenice kako se 2010. navršava 20 godina od pobjede demokracije i višestranačja u Hrvatskoj. Rad je nastao na temelju već postojeće literature, kao i već ostvarenih spoznaja o političkim i društvenim prilikama na ovom prostoru tijekom 1990. godine. Uglavnom se radi o djelima autora koji su pisali o sličnim temama sa slavonskobrodskog područja tog vremena (I. Jelić, M. Kevo, I. Cafuta, F. Piplović), uz vrijedan dodatak informacija iz lokalnog tiska, odnosno, vodećega lokalnog glasila iz tog vremena - "Brodskog lista" iz Slavanskog Broda. Također, korištena je arhivska dokumentacija najznačajnijih općinskih organa vlasti iz tog vremena, koji su ponudili iznimno vrijedne podatke o gospodarskom i političkom životu općine. Na temelju postojeće literature i spomenutih izvora, nastao je rad koji je u najvećoj mogućoj mjeri nastojao zaokružiti već postojeće znanje o ovoj temi, ali i ponuditi uvid u određene događaje, čimbenike i okolnosti koji nisu našli prostora u dosadašnjim radovima.

Opći politički i društveni uvjeti u jugoslavenskoj federaciji neposredno pred razdoblje demokratskih promjena

Društveno-politička kretanja s kraja 80-ih godina 20. stoljeća koja su zahvatila zemlje istočne Europe, članice socijalističkog bloka zemalja sa Sovjetskim Savezom na čelu, nisu mimoišla niti Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ). Nakon smrti najvišeg autoriteta i neospornog vladara druge Jugoslavije Josipa Broza Tita, zemlju su, pored gospodarskih, sve više morala društveno-politička pitanja. Iza ovih pitanja krio se desetljećima potiskivan problem neriješenih nacionalnih odnosa između naroda koji su živjeli u Jugoslaviji. Nacionalno pitanje i rastuće nezadovoljstvo onih koji su osporavali republičku raspodjelu vlasti i prava, te sustav upravljanja jugoslavenskom federacijom, više se nije moglo potiskivati. Štoviše, niti aktualno političko vodstvo SFRJ nije bilo doraslo unutrašnjim problemima, a pogotovo nije bilo kadro zemlju izolirati od demokratskih promjena koje su zahvatile europske komunističke zemlje. Jugoslavenskom političkom vodstvu ponajviše je nedostajalo unutrašnje kohezije, pa su se u republičkim komunističkim partijama, kakva je bila srbijanska, počele javljati nacionalističke i unitarističke ideje. Glavni promicatelji ovakvih ideja okupili su se oko Slobodana Miloševića, novoga i neospornog lidera Saveza komunista (SK) Srbije od 1987. godine. Milošević je smišljeno i organizirano poticao političke i nacionalne napetosti kakve su bile na Kosovu između Albanaca i Srba, zatim rušenje rukovodstava autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine ("jogurt-revolucija") i republičkog rukovodstva

Crne Gore, uz instruiranu i sve snažniju medijsku hajku srbijanskih medija o neravnopravnosti Srbije i srpskog naroda, kao najbrojnijeg, s ostalim republikama (Hrvatskom i Slovenijom) i žrtvovanju srpskih interesa za jugoslavenske interese (po modelu "slaba Srbija – jaka Jugoslavija"). Miloševićev program centraliziranja Jugoslavije s njim na čelu kao neospornim vlastodršcem, te minoriziranje prava i suvereniteta ostalih republika, podrazumijevao je rušenje republičkog ustava iz 1974. godine. Ovaj ustav je od beogradske političke i intelektualne elite ocijenjen kao okov na rukama Srbije i srpskog naroda, na što je prethodno 1986. ukazao i "Memorandum" Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU). Tada je prvi put javno zatražena preraspodjela političke moći po načelu "jedan čovjek – jedan glas" umjesto dotadašnjega republičkog modela odlučivanja na saveznom stupnju, čime bi se glavina političke moći koncentrirala u rukama Srba, kao najbrojnijeg naroda u Jugoslaviji. U drugoj polovici osamdesetih godina Jugoslavija je i na gospodarskom planu sve lošije stajala. Njezino gospodarstvo, zasnovano na socijalističkom planskom modelu, zaostajalo je po svim standardima konkurentnosti (tehnološkim, proizvodnim, novčanim) za zemljama zapadne Europe. Sve veći broj štrajkova pogađao je jugoslavenske republike u kojima su radnici zahtijevali reformu gospodarstva i ukupne gospodarske politike zemlje. Želja za reformom društva i temeljitim ustavnim promjenama postajala je sve izraženija i kod partijskih rukovoditelja u Sloveniji i Hrvatskoj. Unatoč velikim gospodarskim problemima i lošoj ekonomskoj situaciji u Hrvatskoj, među hrvatskom političkom elitom počinje slabiti pasivnost prema sve nasrtljivijim istupima i zahtijevanjima srbijanskoga partijskog rukovodstva, koje je svojom retorikom jačalo nacionalizam i radikaliziralo političke stavove kod velikog dijela hrvatskih Srba. Razdoblje "hrvatske šutnje" se na samom koncu 80-ih godina 20. stoljeća sasvim primaknulo kraju, zahvaljujući dobrim dijelom i utjecaju odlučnog suprotstavljanja slovenskog republičkog vodstva Miloševićevim unitarističkim planovima. U Hrvatskoj se, nakon XI. kongresa SK Hrvatske (12. i 13. prosinca 1989.), i izbora Ivica Račana za novog člника hrvatskih komunista, sasvim ispoljila želja za uvođenjem višestranačja i raspisivanjem demokratskih, višestranačkih izbora na parlamentarnoj i lokalnoj razini, što je od strane novog vodstva hrvatskih komunista ocijenjeno kao jedini ispravan pokušaj za reformom čitavog društva. Ova odluka hrvatskih komunista bila je rezultat, pored unutrašnje jugoslavenske krize, i događanja na europskoj razini gdje su se komunistički režimi urušavali jedan za drugim (Istočna Njemačka, Rumunjska, Čehoslovačka, Mađarska...). U takvoj atmosferi, polovicom 1989., u Socijalističkoj Republici (SR) Hrvatskoj utemeljene su prve političke stranke, Hrvatski socijalno-liberalni savez, kasnije stranka (HSLŠ), zatim Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i Hrvatska demokratska stranka (HDS). Raskol između republičkih komunističkih partija na XIV. izvanrednom kongresu SK Jugoslavije 22. siječnja 1990. u potpunosti je otvorio put demokratskim promjenama, što se na koncu obistinilo održavanjem prvih slobodnih, demokratskih i višestranačkih izbora 22. travnja 1990.

Prvi znaci višeglasja kao najava demokratskih promjena i pripreme za prve višestranačke izbore na području slavonskobrodske općine

Val promjena zahvatio je, poput ostatka Hrvatske, i prostor slavonskobrodske općine. Ova općina, smještena u slavonskoj Posavini, s upravnim, gospodarskim, prosvjetnim, kulturnim i prometnim središtem u gradu Slavskom Brodu, prema popisu stanovništva iz 1991. brojila je 97 379 stanovnika. Hrvati su činili apsolutnu većinu po nacionalnom sastavu (85, 23%), dok su sljedeće dvije nacionalne skupine po brojnosti bili Srbi (6, 46%) i Jugoslaveni (2,90%). Gotovo 65% stanovnika slavonskobrodske općine živjelo je u gradu Slavskom Brodu, jedinoj urbanoj sredini općine.¹ Glavni gospodarski oslonac ovog grada činili su "Đuro Đaković – Industrija šinskih vozila, industrijskih i energetskih postrojenja i čeličnih konstrukcija Slavonki Brod", Agrokombinat "Jasinje" i "Slavonija – drvna industrija", uz nekoliko manjih proizvodnih, trgovačkih i gospodarskih subjekata ("Trgovačka organizacija Brod", "Modna industrija Brod", "Velepromet", "Pionir"). Većina radne snage slavonskobrodske općine bila je zaposlena u industrijskom sektoru, ponajprije u spomenutim poduzećima. U drugoj polovici osamdesetih godina 20. stoljeća postupno dolazi do smanjenja proizvodnje, popraćene sve većim financijskim gubicima ovih poduzeća, koja su, pored znatnih viškova radne snage i zbog svoje uklopljenosti u planski sustav privrede, i tehnološki sve više zaostajala za zapadnoeuropskom konkurencijom. Koncem 80-ih godina 20. stoljeća, u poduzećima poput "PIPNO – Đuro Đaković", "Velepromet" i "Pionir", organiziraju se prvi štrajkovi zaposlenika zbog neisplate i dugoročnih kašnjenja plaća. Nedugo zatim, navedena poduzeća zahvaćaju prvi masovni otkazi radnicima, što rezultira sve negativnijim gospodarskim i socijalnim stanjem u čitavoj slavonskobrodskoj općini. Nažalost, gospodarsko strmoglavljenje općine nastavilo se i nakon demokratskih promjena 1990., čime su se potvrdili naslijeđeni i duboko ukorijenjeni problemi općinskog gospodarstva, jer je većina navedenih poduzeća i dalje bila opterećena nelikvidnošću, gubicima u poslovanju, zaduženosti i blokadama žiro-računa koji su najčešće završavali stečajevima. Početkom iste 1990. stanovnike slavonskobrodske općine opterećivali su ponajviše egzistencijalni problemi poput rasta životnih troškova, porasta broja nezaposlenih te onih ovisnih o socijalnoj pomoći. Čekanja u redovima pred bankama radi ulaganja i razmjene deviznih ušteda zbog enormne inflacije, kao i neispunjeni planovi općinskog rukovodstva glede gospodarskog i infrastrukturnog razvoja grada i općine bili su sastavni dio slavonskobrodske svakodnevice.² Prvi znaci promjena na

¹ *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema narodnosti po naseljima; Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, (Zagreb, 1992), 180.*

² "Socijalna pomoć – nekima džeparac", *Brodski list* (Slavonski Brod) – (dalje: BL), god. 43, br. 1 (5. siječnja 1990), 3.; "I na kraju godine o javnoj rasvjeti", BL, god. 43, br. 1. (5. siječnja 1990.), 2.; "Koliko su u protekloj godini rasle cijene gradskog prijevoza, grijanja, stanarine, vode, odvoza smeća – mjerene inflacijom i izražene u postocima", BL, god. 43, br. 2

području slavonskobrodske općine manifestirali su se kroz sve glasnije kritike postojećeg uređenja u radnim organizacijama i nužnosti njihove reforme. U okviru istih nastojanja, iskristalizirala se potreba za više kandidata u političkim i radnim organizacijama. Dakle, u temeljnim strukturama socijalističkog društva jačala je želja za uvođenjem pluralističkog sustava, jer je jedino u okviru ovih socijalističkih organizacija bila moguća, doduše ograničena i ne odviše glasna, kritika postojećeg sustava vlasti, dok su svi ostali pokušaji kritike režima, izvan ovih okvira, bili osuđeni na neuspjeh i nerijetko odmazdu države i njezinih sigurnosnih službi. Ponajprije treba istaknuti neke od kritika dotadašnjeg političko-društvenog stanja države, upućenih s nivoa općinskih organizacija, među kojima se ističe događaj iz srpnja 1989., kada je u ozračju kritike sve izraženijeg nacionalističkog istupanja lidera SK Srbije, na Općinskoj konferenciji Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) Slavonski Brod, odbornik Zvonko Barić prozvao Slobodana Miloševića zbog uvredljivih riječi koje je izrekao na skupu na Gazimestanu u povodu 600. obljetnice Kosovske bitke.³ Iste godine, 10. prosinca, u Slavonskom Brodu su aktivisti 12 hrvatskih alternativnih saveza⁴, u povodu Međunarodnog dana

(12. siječnja 1990), 3.; "U redu za «teški dinar»", BL, god. 43, br. 2. (12. siječnja 1990), 2.; "Skuplja država i sve siromašniji radnik", BL, god. 43, br. 8 (23. veljače 1990), 2.; "Iz «Slavonije» drvene industrije: Ne štrajk, nego SOS", BL, god. 43, br. 8 (23. veljače 1990), 3.; "Strah za radno mjesto", BL, god. 43., br. 15 (13. travnja 1990), 10.

³ "Izlaganje Zvonka Barića na sjednici izvještajno izborne konferencije SSRN-a, koje je podržano od strane delegata konferencije: Uvredljive riječi Slobodana Miloševića", BL, god. 42, br. 27 (7. srpnja 1989), 3.

⁴ Peticija Koordinacije hrvatskih oporbenih stranaka i grupacija potpisivala se u svim većim hrvatskim gradovima od 10. do 17. prosinca 1989., na inicijativu Hrvatskog društva za zaštitu i promicanje ljudskih prava. Peticija je sadržavala ukupno 4 zahtjeva upućena tadašnjem hrvatskom republičkom vrhu: 1. zahtjev da najviši dužnosnici SR Hrvatske javnim iskazom zajamče neometano ustanovljenje i hitno legaliziranje političkih stranaka i ostalih političkih organizacija, kao i njihovo neometano uključivanje u predizborne aktivnosti; 2. oslobođanje svih političkih zatvorenika i obustavljanje svih političkih procesa u tijeku, te stavljanje svih organa represije pod privremeni nepartijski javni nadzor; 3. zahtjev da partijsko rukovodstvo SR Hrvatske brine o nepovredivosti suvereniteta Republike, kao i njezino sudjelovanje u "civiliziranom smirivanju aktualnih jugoslavenskih prilika u smislu zaštite prava pojedinaca, nacionalnih i drugih skupina u zemlji"; 4. raspisivanje slobodnih izbora u roku od mjesec dana za novi saziv Sabora Hrvatske koji bi imao ustavotvorne kompetencije za donošenje novog hrvatskog republičkog ustava i sudjelovanje u donošenju novog ustava SFRJ, uz momentalni početak stručnih priprema za donošenje novog ustava okupljanjem stručnjaka svih političkih usmjerenja. Ukoliko ovi zahtjevi ne budu uvaženi i realizirani, potpisnici peticije najavili su kako će pribjeći nenasilnim političkim akcijama u cilju njihova ostvarivanja. U Koordinaciji hrvatskih oporbenih stranaka i grupacija bile su zastupljene sljedeće organizacije: Hrvatski demokratski savez, Transnacionalna radikalna stranka, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatska seljačka stranka, Mirotvorni demokratski pokret, Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Hrvatsko društvo za zaštitu i promicanje ljudskih prava, Društvo za jugoslavensko-europsku suradnju, Inicijativni odbor Saveza studenata zagrebačkog sveučilišta, Inicijativni odbor Hrvatskog socijaldemokratskog saveza i Hrvatski kršćansko-demokratski savez. Vidi: Darko Hudelist, *Banket u Hrvatskoj - prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989-1990*, (Zagreb, 1999), 155, 172-173.

prava čovjeka 10. prosinca, na gradskom Korzu prikupljali potpise za peticiju kojom se tražila legalizacija političkih stranaka, oslobađanje političkih zatvorenika, te raspisivanje slobodnih i demokratskih izbora za idući saziv Sabora SR Hrvatske.⁵

Nakon što je koncem 1989. najavljeno održavanje prvih višestranačkih izbora, na tlu općine osnivaju se prvi inicijativni odbori koji će kasnije pre-rasti u podružnice pojedinih političkih stranaka. Prvi osnovani inicijativni odbor na slavonskobrodskom području bio je odbor HDZ-a (utemeljen 28. prosinca 1989. u slavonskobrodskom hotelu "Park"). Zatim su uslijedila utemeljenja inicijativnih odbora Hrvatske seljačke stranke (HSS), Hrvatske kršćansko-demokratske stranke (HKDS), Socijalističkog saveza-saveza socijalista Hrvatske (SSH) i Saveza komunista Hrvatske – Stranke demokratskih promjena (SKH-SDP). Treba istaknuti kako je inicijativni odbor HDZ-a također počeo izdavati stranački list "Posavska Hrvatska", putem kojega su propagirali svoje stranačke ideje. Glavni razlog zbog kojega su u početku osnivani inicijativni odbori kasnijih podružnica pojedinih stranaka nalazio se u nepostojanju zakona u tadašnjem zakonodavnom ustroju SR Hrvatske koji bi poznao političku stranku kao oblik udruživanja građana. Pokušaj dijela Partije (pod utjecajem tvrdolinijaških armijskih generala)⁶ da se stvaranje političkog pluralizma stavi pod okvire organizacija SSRN-a propao je, što je omogućilo neovisno stvaranje inicijativnih odbora, pododbora i saveza budućih političkih stranaka.⁷ Politički nasrtaji srbijanskoga partijskog vodstva na slovensko i hrvatsko republičko vodstvo jačali su intenzitetom i oštrinom nakon partijskog raskida na 14. izvanrednom kongresu SK Jugoslavije, a na sjednici slavonskobrodске Općinske konferencije SSRN-a sudionici su uputili priopćenje Predsjedništvu SR Hrvatske, Predsjedništvu Republičke konferencije SSRN-a Hrvatske i Predsjedništvu Centralnog komiteta (CK) SKH u kojemu "najoštrije osuđuju i odlučno odbacuju neargumentirane napade rukovodstva SR Srbije i posebno Slobodana Miloševića na rukovodstvo SR Hrvatske i pojedine funkcionere optužujući ih za podržavanje separatista i iredentista na Kosovu i time razbijanju jedinstvene Jugoslavije". Također je

⁵ "Povodom 10. prosinca Međunarodnog dana prava čovjeka: Prve akcije alternative u Brodu", BL, god. 42, br. 50 (15. prosinca 1989.), 1.

⁶ General Veljko Kadijević, sekretar Sekretarijata za narodnu obranu SFRJ držao je kako višestranačje u Jugoslaviji neminovno vodi u građanski rat ("Prava istina je: višestranačje nije teorija nego praksa kod nas – to je jama i kama, to treba reći"), a u svibnju 1990., nakon izbora i pobjede HDZ-a, kazao je kako je odlukom SKH o raspisivanju slobodnih i višestranačkih izbora "izvršen udar". Mjesec dana prije održavanja izbora u Hrvatskoj armijski vrh je rukovodstvu SR Hrvatske priopćio kako će oni ovim potezom "dovesti ustaše na vlast u Hrvatskoj". Vidi: Ozren Žunec, *Goli život/Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj* (I. svezak) – dalje: *Goli život...*, (Zagreb, 2007), 193-194.

⁷ Ivan Jelić, Mario Kevo, "Demokratske promjene, uvođenje višestranačja i izbori na području Brodsko-posavske županije od 1990. do 1993. (1. dio)" (dalje: "Demokratske promjene..."), *Scrinia slavnica* (dalje: SC), 5 (2005), 291-293.

hrvatskom republičkom i partijskom rukovodstvu izražena puna podrška u njihovim nastojanjima za daljnje jačanje i očuvanje demokratskih procesa, slobode i ravnopravnosti svih ljudi, te uvažavanja demokratskog dijaloga.⁸

Kada su početkom veljače 1990. izvršene ustavne promjene koje su omogućile stvaranje novih političkih stranaka, Sekretarijat za upravu i pravosuđe SR Hrvatske je 5. veljače registrirao prve političke stranke u Hrvatskoj. Treba naglasiti kako je nešto ranije prvi ogranak HDZ-a na području slavonskobrodске općine osnovan u Starim Perkovcima (14. siječnja 1990.). U slavonskobrodskom Spomen – domu "Đuro Salaj" 3. veljače održan je osnivački Sabor HDZ-a za općinsku razinu, gdje je za predsjednika izabran Ante Klarić. Idući ogranak neke političke stranke osnovan na području slavonskobrodске općine bio je ogranak HDS-a (14. veljače 1990.) s Perom Katalinićem na mjestu predsjednika ogranka.⁹ Deset dana kasnije, u Hrvatskoj je i službeno započela predizborna kampanja, a predsjednik Sabora SR Hrvatske Anđelko Runjić je 22. veljače raspisao izbore za 360 zastupničkih mjesta u Saboru Socijalističke republike (SR) Hrvatske. Premda su političke stranke najavljivale svoje političke programe i ciljeve prije početka kampanje, razumljivo je kako je upravo tijekom predizborne utrke došlo do najvećeg intenziteta isticanja političkih ciljeva. HDZ je već sredinom siječnja 1990. na stranačkoj skupštini u Starim Perkovcima iznio program kroz sedam točaka. U ovom programu tražilo se, između ostalog, uvođenje u hrvatski Ustav odredbe o pravu hrvatskog naroda na samoodređenje do odcijepljenja, brisanje svih zakonskih propisa koji bi kažnjavali građane zbog isticanja ili izražavanja njihovih političkih uvjerenja, amnestija ili pomilovanje za sve političke zatvorenike u SFRJ, nesmetan povratak ili dolazak svakog iseljenika na tlo SFRJ bez obzira na njihovo političko uvjerenje ili pripadnost, a na koncu osuđeno je katastrofalno stanje u poljoprivredi. U "Završnoj izjavi" objavljenoj na osnivačkom Saboru HDZ-a u Slavonskom Brodu 3. veljače 1990. program je sadržavao 13 točaka/zahtjeva Saboru, među kojima je zatraženo ukidanje smrtne kazne, obustava političkih procesa na Kosovu, ukidanje izvanrednog stanja, povlačenje vojno-policijskih snaga s Kosova (pogotovo snaga poslanih iz Hrvatske). Također, zbog loše gospodarske situacije u Hrvatskoj, zatražena je obustava isplate sredstava solidarnosti za "nerazvijene" krajeve SFRJ. U okolici Slavenskog Broda, u Sibirju, HDZ je među prvima održao veliki predizborni skup za Slavoniju i Baranju 11. ožujka, na kojemu je gostovao predsjednik stranke dr. Franjo Tuđman pred više od deset tisuća okupljenih.¹⁰ Ova poruka stigla je u trenutku kada se HDZ u

⁸ "Socijalistički savez: Osuda napada na rukovodstvo SR Hrvatske", BL, god. 43, br. 6 (9. veljače 1990), 1.

⁹ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 295.

¹⁰ Franjo Tuđman je okupljenima, između ostalog, poručio: "Tada (1935.) su plašili hrvatski narod da će ako glasaju za Mačeka, glasati za ustaše, sada govore da ako glasaju za HDZ glasaju za NDH i za izazivanje mržnje i bratoubilačkog rata. Neka nam iznesu gdje smo mi to u svom programu ili na nekom skupu propagirali nasilje. Mi smo braći Srbima u Hrvat-

srbijskim, komunističkim i armijskim medijima demonizirao i prikazivao kao stranka radikalnih nacionalističkih namjera, pri čemu se otvoreno povlačila paralela s ustaškim pokretom i Nezavisnom Državom Hrvatskom (NDH). U gradu Slavonskom Brodu HDZ-ov skup održan je 7. travnja na gradskom stadionu "BSK"-a, gdje su govorili i kandidati za Sabor: Ante Klarić, Milan Tapalović, Antun Babić i Vladimir Šeks.¹¹ Slično programu HDZ-a, HDS je također predstavio program koji je kritizirao dotadašnji jednostranački sustav i manjkavosti socijalističkog samoupravnog sustava, a pritom je zagovarao temeljitu preobrazbu SR Hrvatske na demokratskim principima kao i uvođenje slobodnog tržišnog modela umjesto planskog u hrvatsko gospodarstvo. HDS je ujedno zahtijevao potpunu jednakopravnost svih građana Hrvatske.¹²

Stranke socijalističkog predznaka, SKH-SDP i SSH, nudili su jedinstveniji način prezentiranja svojih političkih programa kroz informativna predavanja i tribine gdje se razgovaralo o aktualnoj problematici i pojedinim točkama njihovih programa. Tako je masovna tribina SKH-SDP održana u Salonu Becić od 8. do 13. travnja po naslovom "Tjedan SKH-SDP-a", na kojoj je glavna gošća bila sekretarica CK SK Slovenije Sonja Lokar. U svom govoru izrazila je žaljenje zbog partijskog raskida na 14. kongresu SKJ, konstatirajući kako je Jugoslavija time izgubila šansu da iz reformi izađe na "jedan bezbolniji način", što će se na koncu "svima osvetiti".¹³ SKH-SDP je, nakon raspada krovne organizacije jugoslavenskih komunista, unutarstranačkom preobrazbom težio biti socijaldemokratska stranka zapadnoeuropskog tipa, a na području slavonskobrodske općine nudio je program lokalnog tipa mahom orijentiranog na socijalnu tematiku, poboljšanje socijalnog položaja građana i životnog standarda. Program je obećavao jeftiniju upravu, nezavisno sudstvo, program razvoja brodske općine do 2000., s posebnim naglaskom na izgradnju komunalne infrastrukture i ulazak stranog kapitala. SSH je isticao jugoslavensku orijentaciju i potrebu ostanka Hrvatske u sklopu jugoslavenske federacije, zatim potrebu za snažnom pravnom državom, brigu o čovjeku i prihvaćanju europskih kriterija civilnog društva. Unatoč svom jugoslavenskom opredjeljenju, SSH nije zagovarao unitarizam, već suverenitet svih jugoslavenskih federalnih jedinica, uključujući sva njihova prava, pa tako i pravo na odcjepljenje. U svom programu SSH je veliku pažnju posvećivao položaju seljaka i problemima agrara.¹⁴

---

skoj poslali sa svog osnivačkog sabora poruku ljubavi i suradnje. Naš jedini zahtjev je da hrvatski narod bude suveren, a da drugi poštuju Hrvatsku kao svoju domovinu." Vidi: *Slavonski Brod 1990.-1992.: Hrvatski demokratski pokret i Domovinski rat: kronologija* (dalje: *Slavonski Brod 1990.-1992...*), (Slavonski Brod, 2003), (ur.) Ivanka Cafuta, 10.

¹¹ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 295., 299., 304.

¹² Isto, 300.

¹³ Usp. "U salonu Becić od 8-13 travnja: Tjedan SKH-SDP", BL, god. 43, br. 15 (13. travnja 1990), 2.

¹⁴ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 300-302., 304-305.

Novoosnovane stranke (HDZ, HDS, Savez zelenih Hrvatske / „Društvo za zaštitu čovjekove okoline – Zeleni Brod“) nastojale su proširiti članstvo i utjecaj na biračke mase kroz osnivanje podružnica u selima brodske Posavlja, neposredno pred i za vrijeme predizborne kampanje. Početkom ožujka, na području općine Slavonski Brod, bio je poznat broj stranačkih članova pojedinih stranaka. HDZ i SKH-SDP brojile su oko 5 000 članova, HDS oko 500 članova, a SSH oko 1 000 članova. Vrijedi istaknuti kako je „Brodski list“ tijekom ožujka objavljivao osobne karte stranaka i njihovih podružnica na području slavonskobrodske općine, a tom prilikom iznesene su nešto drugačije brojke stranačkih članova. Općinska organizacija HDZ-a je prema ovom izvoru brojila 9 830 članova, SKH-SDP 4 900 članova, a HDS više od 2 000 članova. HDZ je nakon održavanja skupa na stadionu „BSK“-a 7. travnja priopćio kako na slavonskobrodskom području broji oko 14 000 članova, što potvrđuje intenzivan rad na masovnom učlanjenju novih članova kroz osnivanje novih ogranaka, kako u gradskim mjesnim zajednicama, tako i u selima slavonskobrodske općine.¹⁵ Za vrijeme predizborne kampanje, „Brodski list“ je objavljivao intervjue s liderima stranaka, te je pomno izvještavao o stranačkim skupovima i programima, a opći urednički stav naglašavao je važnost višestranačja i pluralizma.¹⁶

Zbog društveno-političkih okolnosti, ali i snažnog ideološkog čimbenika, brojne su se stranke pred same izbore odlučile na suradnju i zajednički izlazak radi polučivanja što boljeg uspjeha. Takvu suradnju prve su ostvarile stranke lijeve političke orijentacije (SKH-SDP, SSH, SSOH), kako na republičkoj, tako i na razini izbornih jedinica. Uslijedila je suradnja između HKDS-a, HSL-a, HDS-a, i Socijaldemokratske stranke Hrvatske (SDSH), na čijem su se popisu kandidata našla imena nestranačkih osoba poput Savke Dabčević Kučar, Mike Tripala, Ivana Supeka i Dragutina Haramije. Zajedničku suradnju na predstojećim izborima predstavili su pod imenom Koalicija narodnog sporazuma (KNS). Ovoj su se koaliciji do početka izbora priključili HSS i Hrvatski mirotvorni pokret. KNS se predstavila Brođanima na gradskom Korzu 5. travnja pred oko 15 000 okupljenih, a masi se obratila dr. Savka Dabčević Kučar i pritom pacifistički poručila: „Hrvatska se više nikada neće crvenjeti ni od krvi ni od stida. Mi želimo društvo slobode, blagostanja i demokracije, ne želimo nikakav građanski rat. Nikakve nemire i nasilje, nego slogu i mir i što bezbolniji prijelaz od jednog totalitarnog sistema u jedan višestranački i pluralistički demokratski sistem.“¹⁷ Središnje brodsko šetalište Korzo bilo je odredište i posljednjeg masovnog predizbornog skupa, gdje se pred oko 5 000 okupljenih Brođana 19. travnja predstavio

¹⁵ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 9., 13., 14., (Ivanka Cafuta).

¹⁶ Dva dana prije izbora „Brodski list“ objavio je članak na naslovnoj stranici znakovitog naslova „Kraj jednoumlju, netoleranciji, revanšizmu“, god. 43, br. 16 (20. travnja 1990), 1.; Prvi broj „Brodskog lista“ nakon izbora je osvanuo s člankom na naslovnici „Slobodno i prvi put“, god. 43, br. 17/18 (27. travnja 1990), 1.

¹⁷ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 14., (Ivanka Cafuta).

SKH-SDP s govornicima Zdravkom Tomcem, Borisom Maladom, Antunom Milovićem i Aleksandrom-Mišom Brozom. Boris Malada je Brođanima u svom govoru naglasio važnost partijskog raskida i čvrste vjere u mirno rješavanje političke krize u SFRJ, poručivši: "Hrvatski je narod uvijek sam odlučivao o svojoj sudbini i tako će biti i ovaj puta. Savez komunista je rekao NE Staljinu, ali je rekao NE i na 14. izvanrednom kongresu SKJ. SKH je rekao NE i jednoj politici koja je cijepala narode. Mi se ne želimo za demokraciju boriti s oružjem u rukama. Borit ćemo se vlastitim znanjem (...). Mi ne radimo novi program, mi već imamo program koji se ostvaruje kroz reforme Savezne vlade Ante Markovića, (...)."18

U predizbornom razdoblju bila je uočljiva tendencija raspada i prekida rada određenih društvenih organizacija socijalističke provenijencije, koje su dotada bile važni oslonci izgradnje socijalističkog društva u SFRJ. U Slavonskom Brodu početkom ožujka 1990. došlo je do raspada organizacije Općinske konferencije Socijalističkog saveza omladine, počevši s ostavkom predsjednice organizacije zbog "loših kadrova" koji su prouzrokovali neaktivnost najvećeg dijela članova (od 24 000 članova, aktivnih je bilo stotinjak).19 Shodno navedenom, treba istaknuti kako je 1990. dodijeljeno i zadnje najviše priznanje na nivou općine. Naime, kako se 1990. navršavalo 45 godina od oslobođenja grada Slavonskog Broda u II. svjetskom ratu (na dan 21. travnja), Skupština općine Slavonski Brod je 19. travnja donijela odluku o dodjeljivanju godišnje "Nagrade oslobođenja Broda", jednog od priznanja karakterističnih za jugoslavensko socijalističko društvo. Nagrada se dodjeljivala društvenim organizacijama i pojedincima koji su se naročito istaknuli na području gospodarskog, prosvjetno-pedagoškog i društveno-političkog djelovanja na prostoru slavonskobrodске općine. Zadnju "Nagradu oslobođenja Broda" dobio je dr. Mato Grgić, primarijus slavonskobrodskog Medicinskog centra.20 Iduće godine, pored ukidanja ove nagrade, 21. travnja se više nije obilježavao kao "Dan grada", jer su nove vlasti ocijenile kako isti datum ne predstavlja adekvatan simbol obilježavanja dana grada zbog svojeg snažnog ideološkog predznaka. Tada su se gradske vlasti odlučile za novi datum "Dana grada Slavonskog Broda" - 20. srpnja, jer od ovog datuma 1244. datira i najstariji spomen imena grada.

Protivnici demokratizacije i pokušaji opstruiranja demokratskih procesa u predizbornom razdoblju

U prvim danima višestranačja i uvođenja demokratskih promjena, snažan utjecaj u javnosti nastojala je zadržati Jugoslavenska narodna armija (JNA). Armija je u okolnostima posvemašnje reforme društva pokušavala zadržati čvrste

18 Isto, 15.

19 "Omladinska organizacija u rasulu: Malo započeli, ništa ostvarili", BL, god. 43, br. 10 (9. ožujka 1990), 3.

20 *Službeni vjesnik Općine Slavonski Brod*, god. XXXIV., br. 3/90 (20. travnja 1990), 90.

političke položaje, u skladu s glasom "sedme republike" jugoslavenske federacije. Vojno rukovodstvo i armijske starješine htjeli su utjecati na glasačko tijelo svojim čvrstim prokomunističkim, unitarnim jugoslavenskim stavom i podrškom stranaka sukladnih uvjerenja. Tako su starješine organizirale predavanja rezervistima o političkoj situaciji u zemlji, s posebnim osvrtom na, po njima, neobjektivan pristup medija prema JNA. Ovakva predavanja organizirana su u Novoj Gradiški, Okučanima, Adžamovcima, Novoj Kapeli i Starom Petrovom Selu. Armijski politički angažman zabrinuo je većinu novonastalih stranaka, jer su držali kako vojsci i policiji nije mjesto u politici.²¹ Približavanjem izbora, kod nekih stranaka pojavio se strah kako bi JNA mogla "tenkovima izaći na ulicu" i omesti ili posve spriječiti izbore.

Slikovit prilog predizbornoj utakmici pružili su zidovi gradskih ulica, na kojima su preko noći osvanuli grafiti poput onog na zidu Mjesne zajednice Naselja Franje Sertića "ZA SKH, DOLE HDZ-e i SDS".²² Politički utjecaj na glasače nastojale su ostvariti i organizacije Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR), u korist stranaka socijalističkog i jugoslavenskog predznaka, što je u nekim slučajevima rezultiralo zahtijevanjem zabrane rada HDZ-a. Slavonskobrodska organizacija SUBNOR-a je putem lokalnih medija, u jeku predizborne kampanje, javnost obavijestila kako će borci podržati stranke lijevog ideološkog usmjerenja (SKH-SDP, SSRN-Savez socijalista) "kako bi se podržali kandidati tih stranaka koji mogu svojim autoritetom osigurati daljnji razvoj socijalizma i ove, Titove Jugoslavije". Također su naveli kako su svjesni činjenice kako će dio boraca srpske nacionalnosti bojkotirati izbore, jer su protiv programa SKH-SDP, ali i alternativnih stranaka, u koje nemaju povjerenja. Vodstvu SKH-SDP-a savjetovali su agitiranje među širim građanskim masama, po uzoru na veliki skup HDZ-a koji je prethodno održan u Sibirju. Borci su također naglasili kako su protiv svakog nacionalizma i šovinizma, te su tom porukom osudili i skup "bratstva i jedinstva" na Petrovoj gori. Poglavitito su osudili govor Dušana Pekića, jer je isti svojim govorom nanio veliku štetu borcima: "(...), a posljedica takvog istupa išla je na ruku Hrvatske demokratske zajednice čiji je predsjednik Franjo Tuđman (...)". Od Pekića su borci brodske Posavlja zahtijevali političku odgovornost.²³ Na godišnjem sastanku boračkih organizacija u Beogradu 1. ožujka 1990. sekcija boraca 25. brodske udarne brigade NOVJ i njihova predstavnica Ružica Miletić Pajević optužili su Franju Tuđmana za neoustaštvo, te razbijanje bratstva i jedinstva.²⁴

²¹ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", SC, 302-303.

²² "Grafiti i politička kampanja: «NEUES PRIMITIVISCHE KUNST»", BL, god. 43, br.14 (6. travnja 1990), 1.

²³ "SUBNOR i izbori: Borci će podržati «lijeve stranke»", "Na ruku HDZ-a", BL, god. 43, br. 12 (23. ožujka 1990), 2.

²⁴ Ružica Miletić Pajević je pritom poručila: "Ove tekovine su napadnute sa razarajućom silinom, puno mržnje i fašizoidne zaslijepljenosti Franje Tuđmana i njegovih sljedbenika u tzv. HDZ. Potomci zločinaca – brane zločine. Propovijedaju nacionalnu, vjersku i sveukupnu mrž-

Približavanjem izbora, jačalo je i nezadovoljstvo hrvatskih Srba, odnosno, do izražaja su sve više dolazile srpske separatističke težnje, ponajprije kroz negiranje AVNOJ-evskih granica republika i inzistiranje na unitarnoj Jugoslaviji, što su nadolazeći događaji potvrdili. Nezadovoljstvo Srba odrazilo se na pogoršane međunacionalne odnose između Hrvata i Srba, poglavito u nacionalno mješanim sredinama. Srbijanski mediji pod kontrolom Miloševićevog režima dodatno su raspirivali međunacionalnu mržnju i nezadovoljstvo hrvatskih Srba. Iako u slavonskobrodskoj općini, ponajviše zbog činjenice kako u njoj nije prebivao veći broj Srba, nije došlo do ekstremnog izražavanja nezadovoljstva srpskog stanovništva, u susjednoj novogradiškoj općini nije bio isti slučaj. U ovoj je općini živjela značajna srpska manjina (oko 22% ukupnog pučanstva), a u 30 od 90 naselja novogradiške općine Srbi su činili relativnu ili apsolutnu većinu, s Okučanima kao najvećim naseljem sa srpskom većinom.²⁵ Upravo će Okučani postati jedno od središta srpskog separatizma u ovom dijelu Hrvatske, ponajviše kroz zahtjeve za odvajanjem od općine Nova Gradiška i ustrojavanjem nove općine Okučani, koja bi okupljala većinska srpska naselja tog područja.

Održavanje i ishod prvih višestranačkih izbora u slavonskobrodskoj općini u dva izborna kruga (22. i 23. travnja, 6. i 7. svibnja 1990.)

Prvi izborni krug, u kome su birani zastupnici za Sabor i odbornici za skupštinska vijeća, održan je 22. i 23. travnja. Za pobjedu je bio potreban rezultat od više od 50% glasova birača, odnosno, apsolutna većina. Ako apsolutna većina ne bi bila postignuta, izborni pravilnik nalagao je održavanje drugog izbornog kruga, u kojemu bi za pobjedu bila potrebna relativna većina. Propisi su nalagali kako bi u drugom krugu sudjelovale one stranke i nezavisni kandidati koji su u prvom krugu prešli prag, odnosno, ostvarili rezultat veći od 7% glasova. Iz slavonskobrodске izborne jedinice, za šest zastupničkih mjesta u saborskim vijećima (Društveno-političko vijeće – DPV, Vijeće udruženog rada – VUR, Vijeće općina – VO), kandidiralo se ukupno 36 kandidata, od kojih osam nezavisnih kandidata.²⁶ U prvom krugu izbora

---

nju među narodima i pripremaju se za nove, još strašnije zločine. Oni ne skrivaju zločinačke i pogromaške namjere i ciljeve. To se ne smije dozvoliti ... Pozivamo sve borce NOR-a, posebno borce iz slavni h partizanskih brigada naše SR Hrvatske, radničku klasu, omladinu – sve građane da energično i odlučno ustanu u obranu SRH i SFRJ, kako bismo svi zajedno i jedinstveno u početku spriječili ponovno rađanje mračnih i zločinačkih ideja ustaša, šovinista i nacifašista na našem tlu. Mi smo te mračne snage već jednom porazili u našoj zajedničkoj borbi. Ako budemo složni i jedinstveni, ista ih sudbina čeka i danas i sutra. Mi to možemo! Mi to hoćemo! Konačno: mi to moramo. Jer to je borba i uslov našeg opstanka ili nestanka." Vidi: "Protest boraca 25. brodske udarne brigade NOVJ: Neoustaštvo Franje Tuđmana", BL, god. 43, br. 10 (9. ožujka 1990), 3.

²⁵ *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema narodnosti po naseljima; Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, (Zagreb, 1992), 134-136.*

za saborska mjesta, HDZ je osvojio tri mandata (Ante Klarić, Branko Jančević, Ante Lasić), a u drugom krugu još tri mjesta (Milan Tapalović, dr. Zdenko Knežević i Antun Babić). Rezultati izbora za odbornike u Skupštini općine (SO) Slavonski Brod također su ukazivali na premoćnu pobjedu HDZ-a, jer su njegovi kandidati od 134 odbornička mjesta osvojili 111 mjesta. U VUR-u slavonskobrodske općine od 63 mjesta HDZ je osvojio 51, u Vijeću mjesnih zajednica (VMZ) od 46 mjesta zauzeo je 38, a u DPV-u Skupštine općine od 25 mjesta čak 22 odbornička mjesta. Nakon završetka izbora, u Spomen-domu "Đuro Salaj" 25. svibnja 1990. održana je konstituirajuća sjednica sva tri vijeća Skupštine, na kojoj je, između ostalog, trebalo imenovati novog predsjednika i potpredsjednika SO-e. Na sjednici je za predsjednika SO Slavonski Brod izabran dr. Josip (Jozo) Meter, a na mjesto potpredsjednika Zdravko Sočković. Na čelna mjesta općinskih vijeća također su izabrani članovi pobjedničke stranke, na čelo VUR-a izabran je dr. Mato Vukelić, predsjednik VMZ-a postao je Krunoslav Štefančić, a za predsjednika DPV-a izabran je Dragutin Čengić. Pred same izbore odlučeno je kako će Izvršno vijeće SO Slavonski Brod sačinjavati 14 vijećnika i predsjednik. Dotadašnji predsjednik Izvršnog vijeća Vladimir Abramović službeno je smijenjen 25. lipnja, iako je odluka o njegovoj smjeni izglasana deset dana ranije. Novi mandatar za sastav Izvršnog vijeća postao je kandidat HDZ-a Frano Piplović koji je, unatoč protivljenju u redovima vlastite stranke, u novi saziv Izvršnog vijeća pozvao predstavnike više stranaka.²⁷ Tako je formirana nova općinska vlast, a uspjeh HDZ-a u slavonskobrodskoj općini bio je preslika rezultata u susjednim općinama (npr. novogradiškoj općini), kao i na državnoj razini.

Konačni ishod izbora na području slavonskobrodske općine ukazivao je na činjenicu kako su stranke lijeve političke opcije pretrpjele uvjerljiv poraz. SKH-SDP je osvojio 10% mjesta u slavonskobrodskim općinskim vijećima, dok SSH nije osvojio niti jedno mjesto. Neuspjeh je zabilježila i KNS koja također nije osvojila niti jedno odborničko mjesto.²⁸ Izborna komisija ocijenila je kako su izbori održani bez incidenata, osim tehničkih propusta na nekoliko izbornih mjesta, koji se nisu odrazili na konačni ishod glasanja. "Brodski list" je neposredno nakon izbora objavio intervju s nekolicinom uglednijih Brođana iz nekoliko gradskih mjesnih zajednica, koji su izborni proces povoljno ocijenili, zaključivši kako isti predstavljaju veliki korak naprijed za sve građane Slavanskog Broda. Predstavnici izbornog pobjednika HDZ-a također su iznosili ocjene kako je izborni rezultat bio čista demonstracija slobodne volje glasačkog tijela i njihove želje za temeljitom demokratskom preobrazbom čitavog društva. Predstavnici SKH-SDP priznali su uvjerljiv poraz i poručili kako

²⁶ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 307.

²⁷ Frano Piplović, *Živjeti u Slavanskom Brodu 1990.-1993.* (dalje: *Živjeti u...*), (Slavonski Brod, 2006), 24.

²⁸ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 308-313.

će se u budućnosti okrenuti rekonstrukciji vlastitih redova i orijentaciji stranačkog programa prema težnjama većine građana.²⁹

Politički zaokret i promjene nakon izbora – jačanje srpskog separatizma i prve pripreme za obranu od predstojeće agresije

Nakon što je HDZ ostvario dominantnu izbornu pobjedu, političko-sigurnosna situacija u Hrvatskoj postajala je sve kritičnijom. Glavni uzrok ovakvog stanja manifestirao se kroz sve izraženije nezadovoljstvo hrvatskih Srba koji nisu krili razočaranje pobjedom HDZ-a. Ipak, gorući problem bilo je nezadovoljstvo rukovodstva JNA koje je početkom travnja neuspješno predlagalo Ustavnom sudu SFRJ da višestranačke izbore u Sloveniji i Hrvatskoj proglasi nelegalnima, te da se isti ponište. Desetak dana prije konstituirajuće sjednice Sabora SR Hrvatske, nalogom Saveznog sekretarijata za narodnu obranu (SSNO), bez odobrenja Predsjedništva Hrvatske, oduzeto je oružje iz skladišta Teritorijalne obrane (TO) u Hrvatskoj i Sloveniji i izvučeno u skladišta i garnizone JNA. Time je armijski vrh učinio prvi korak za pokretanje eventualne vojne intervencije u Sloveniji i Hrvatskoj, nakon što su vlast u tim republikama izgubili komunisti.³⁰ Ponašanje JNA prema novim vlastima, naročito medijska istupanja armijskog rukovodstva, pobuđivali su u javnosti strah od mogućeg državnog udara. Nekoliko dana nakon završetka prvog kruga izbora, uoči 5. svibnja 1990. i obilježavanja 10. obljetnice smrti Josipa Broza Tita, dojam zaoštrene političke situacije osjećao se u čitavoj Jugoslaviji, u kojoj su dojučerašnji politički i društveni ideali naprasno pregaženi novim, uglavnom nacionalističkim, političkim retorikama.³¹

²⁹ "Demokracija prvi put (ozbiljno)!", BL, god. 43, br. 17/18 (27. travnja 1990), 6.

³⁰ Žunec, *Goli život...*, 193-195.

³¹ U tim danima slikovitu ocjenu ukupnog političkog stanja u SFRJ iznio je odgovorni urednik "Brodskog lista" Frano Piplović, koji se sa sjetom i ogorčenjem prisjetio vremena od Titove smrti naovamo, napisavši: "Za deset godina se mogu doista desiti čuda neviđena, a ono što se zbilo od 5. svibnja 1980. do 5. svibnja 1990. u jednoj zemlji na brdovitom balkanu toliko je mnogo i toliko je različito, te čovjek naprosto posumnja da li je u pitanju ista zemlja i isti ljudi. Sve naše prethodne godišnjice obilježavanja Titove smrti bile su prilika da se po tko zna koji put kaže kako se kunemo da nećemo skrenuti s Titova puta. Dok su se kleli i zaklinjali u naše ime, mi smo svakog dana u svakom pogledu sve dublje tonuli u svade, razmirice, sukobe na Kosovu i diljem zemlje, izvanredna stanja, štrajkove, inflaciju, siromaštvo, nacionalizam, primitivizam, dogamtizam, unitarizam, separatizam, ekonomske blokade, političke blokade i, napokon, uplovili djelomično u višestranačke vode. U tom razdoblju Josip Broz, u čije se ime uvelike zaklinjalo, postao je odjednom krivac za sva zla ove Jugoslavije, postao je krivac za NOB, za AVNOJ, za ZAVNOH, za autonomne pokrajine, za osiromašivanje pojedinih republika, za «zločinački» ustav iz 1974. godine. Proglasili su ga najvećim nacionalistom, najvećim Hrvatom koji je radio tajno za interese Hrvatske, najvećim YU bogatašem i tiranom (...). S njegovom smrću život nasreću nije stao, ali zemlja u kojoj se s mrtvima na ovakav način postupa i ne da im se mira, ni sama ne zaslužuje ni poštovanje ni mir." Vidi: "I mrtvima ne daju mira", BL, god. 43, br. 17/18 (27. travnja 1990), 1.

U Hrvatskoj se, naročito u drugoj polovici 1990. intenziviraju masovni politički skupovi srpskih građana, uglavnom u režiji Srpske demokratske stranke (SDS) kao što su bili skupovi u Srbu, Donjem Lapcu, Petrovoj gori. Ovi skupovi izazivaju najoštrije reakcije kako hrvatske javnosti, tako i hrvatskog političkog vrha. Vrhunac krize nastupa 17. kolovoza 1990. u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom na području Dalmacije i Banije, gdje dolazi do javnih nemira i blokade prometnica – "balvan revolucije". Ovi događaji odvijaju se uslijed i paralelno s odlukom vodstva SDS-a, pokretača srpskog secesionizma u Hrvatskoj i političkog instrumenta u rukama srbijanskog vodstva, o osnivanju autonomne zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like i održavanju referendumu srpskog naroda u Hrvatskoj o "srpskoj autonomiji". S vremenom ovi događaji dobivaju na intenzitetu, te se šire i na ostale krajeve Hrvatske sa znatnim ili pretežno većinskim srpskim stanovništvom (naselja zapadne i istočne Slavonije). Neprijateljski stav Armije i dijela hrvatskih Srba prema HDZ-u učvrstio se nakon odluke predsjednika HDZ-a i novog čelnika SR Hrvatske³² Franje Tuđmana da nastavi politiku prema daljnjim demokratskim promjenama, zacrtanu u programu svoje stranke. Temeljna načela ovog programa zagovarala su stvaranje novog republičkog ustava, ustavnu reorganizaciju SFRJ u konfederativni oblik zajednice u kojoj bi svaka republika zadržala pravo na samoopredjeljenje i odcjepljenje. Budući da je vrh srbijanske vlasti s Miloševićem na čelu energično odbijao bilo kakve dogovore o konfederaciji, zastupajući u isto vrijeme ideju unitarnog uređenja u kojoj bi najbrojniji narod (srpski) koncentrirao najviše političke moći u svojim rukama, slovensko i hrvatsko čelništvo najavilo je kako će putem referendumu ispitati mišljenje građana o daljnjem ostanku ovih dviju republika u sastavu Jugoslavije. Srbijansko čelništvo je na ove odluke odgovorilo kako se ne protivi odcjepljenju Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine (BiH) iz jugoslavenske zajednice, ali da ne priznaje AVNOJ-evske granice SR Hrvatske i SR BiH, naglasivši kako su granice ovih republika isključivo administrativno pitanje, a ne trajna kategorija u budućim pregovorima u slučaju odcjepljenja ovih republika. Milošević je odbijao svaku mogućnost odvajanja Srba iz Hrvatske i BiH "od matice i pretvaranja u nacionalnu manjinu". Poruka Hrvatskoj je bila jasna - slobodan odlazak iz Jugoslavije mogao se platiti tek ustupanjem područja nastanjenim relativno ili apsolutno većinskim srpskim stanovništvom, u okviru zamišljenih "zapadnih srpskih granica" (linija Virovitica-Karlovac-Karlobag). Ovi krajevi ostali bi u sklopu krnje Jugoslavije, zapravo Velike Srbije. Razoružana Hrvatska je od tog trenutka bila primorana voditi računa o realnoj mogućnosti izbijanja oružanog sukoba i pokretanja otvorene agresije, budući da je JNA sve više postajala instrument srbijanskog režima.

³² Pridjev "Socijalistička" iz službenog naziva SR Hrvatske uklonjen je 25. srpnja 1990., a istom prilikom na zastavu je vraćen hrvatski povijesni grb, umjesto crvene zvijezde petokrake. Vidi: Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, (Zagreb, 2006), 92-94.

Situacija je i na području slavonskobrodske općine postajala sve napetijom³³, pogotovo nakon što je u susjednoj novogradiškoj općini nezadovoljstvo srpskog stanovništva nakon izbora preraslo u otvorenu separatističku akciju. Naime, 22. lipnja 1990. donesena je odluka o osnivanju općine Okučani. U težnji za odvajanjem Okučana od općine Nova Gradiška naročito se isticao krug srpskih intelektualaca iz Okučana okupljenih oko novina "Naša zemlja". Protuhrvatsko raspoloženje Srba na ovom području pobudilo je i nezadovoljstvo tamošnjih Hrvata koji su, kao protumjeru, zatražili osnivanje općine Stara Gradiška, kako ne bi potpali pod većinski srpsku općinu Okučani.³⁴

Nakon razoružavanja hrvatske TO od strane JNA u Hrvatskoj započinje se s prvim pripremama za preuzimanje obrambenih struktura općina od starih kadrova, u koje nove vlasti nisu imale povjerenje. U slavonskobrodskoj općini prve izmjene kadrova izvršene su pred izbijanje "balvan-revolucije", kada je 13. srpnja 1990. na nivou Sekretarijata za narodnu obranu smijenjen dotadašnji sekretar za pitanja obrane, a imenovan Ivo Petrić (u početku v. d.).³⁵ Približavanjem 19. kolovoza - dana održavanja referenduma srpskog stanovništva o uspostavi autonomije u općinama s pretežno srpskim stanovništvom u organizaciji vodstva SDS-a u Kninu - raslo je nezadovoljstvo pučanstva slavonskobrodske općine koje je u istom prepoznalo namjeru opstruiranja legalno izabranih hrvatskih vlasti i potkopavanja teritorijalnog integriteta Hrvatske u AVNOJ-evskim granicama. Dan kasnije predstavnici stranaka HDZ-a HDS-a, HSS-a, HSL-a, Demokratskog saveza Albanaca Hrvatske (DSAH) i SSH-a s područja općine Slavonski Brod jednoglasno su izrazili podršku Saboru i Predsjedništvu Skupštine općine za demokratsko rješavanje problema pogođenog političkog i sigurnosnog stanja, prouzrokovanog srpskom odlukom o izjašnjavanju za autonomiju. Istog dana, u skladu s odlukom hrvatske Vlade i Predsjedništva, uveden je prvi stupanj pripravnosti zbog ugroženosti građana. Ovaj stupanj pripravnosti podrazumijevao je pojačana dežurstva djelatnika Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP) na terenu, kontrole prometnica i provje-

³³ U Slavonskom Brodu su dužnosnici HDZ-a, kao npr. na osnivačkoj skupštini HDZ-a MZ „Centar“ Slavonski Brod, objavili inicijative i prijedloge Saboru u kojima su izrazili želje da se zabrani ulaz u Sabor onim zastupnicima koji su prisustvovali "srpskom vašaru" u Srbu; obraćanje predstavnika Sabora hrvatskim Srbima, bez posredništva SDS-a, radi dobivanja stvarne slike potreba i želja hrvatskih Srba; ukidanje gospodarske pomoći od strane Sabora Tvornici vijaka u Kninu (TVIK); zabrana ulaska "četničko-militantnim teroristima" u Hrvatsku; preispitivanje stečenih boračkih mirovina na osnovi dokazivanja sudjelovanja u NOB-u u borbi protiv fašizma, a ne "praveći «Jazovke» i ine jame na križnom putu po Hrvatskoj i Jugoslaviji". Vidi: "Sa osnivačke skupštine HDZ Mjesne zajednice Centar Slavonski Brod: Inicijative i prijedlozi Saboru", BL, god. 43, br. 32 (10. kolovoza 1990), 2.; Vidi i: "HDZ Slavonski Brod: Ne prihvaćamo takav «demokratski dijalog»", "Općinska podružnica HDS-a Slavonski Brod: Najodlučniji otpor negatorima hrvatske slobode", "Iz MZ «Dr. Ante Starčević»: Srpska demokratska stranka je teroristička", "Što kažu anketirani građani? Raškoviću treba psihijatar", BL, god. 43, br. 34 (24. kolovoza 1990), 4.

³⁴ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 318.

³⁵ "Službeni vjesnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 6/90 (16. srpnja 1990), 159.

re identiteta građana. Izvršno vijeće SO Slavonski Brod, povodom izbijanja pobune u Kninu, Benkovcu i Gračacu, 17. kolovoza 1990. u "Brodskom listu" objavilo je priopćenje u vezi s navedenim događajem, u kojem je brodskoj javnosti poručeno kako od hrvatskog vrhovništva i sekretara za narodnu obranu SFRJ zahtijevaju kažnjavanje i odgovornost inicijatora i aktera ovih događaja. Upućena je puna podrška hrvatskim vlastima, te je od mjerodavnih ustanova na republičkom nivou zatraženo da se ročnici s područja Hrvatske više ne šalju na odsluženje vojnog roka u JNA izvan hrvatskih republičkih granica, jer je u Armiji jačao velikosrpski duh i podrška Miloševićevim zamislima. Izraženo je ogorčenje ponašanjem većine Srba u Hrvatskoj koji su svojim postupcima pokazali kako su "nasjeli beogradskoj propagandi", te "okrenuli leđa hrvatskim susjedima i domovini Hrvatskoj". Hrvatskom vrhu savjetovano je hitno rješavanje pitanja naoružanja TO-a koje je JNA izvukla u svoja skladišta i garnizone, budući da isto oružje nije njezino vlasništvo, već "imovina radnih ljudi Hrvatske koji su godinama za nj izdvajali novac".³⁶ Treba navesti kako je i slavonskobrodski ogranak HSLS-a tijekom 8. i 9. rujna proveo peticiju upućenu hrvatskoj Vladi sa zahtjevom da se ročnici iz Hrvatske šalju na odsluženje vojnog roka u hrvatskim republičkim granicama. Idući potez nove općinske vlasti, potaknut strahom od drastičnog pogoršanja sigurnosnog stanja u općini, bila je preventivna odluka od 21. kolovoza 1990. o organiziranju i formiranju dobrovoljačkih omladinskih jedinica civilne zaštite Hrvatske za općinu Slavonski Brod. Njihovi zadaci uključivali su: patroliranje, motrenje, dojave o opasnostima od požara, zagađivanju okoliša, zbrinjavanje ugroženih i nastradalih od poplava i olujnih vremena, ali i ostale dužnosti koje bi im Općinski štab civilne zaštite dodjelio. Najznačajniji potez uslijedio je sredinom studenog, kada su razriješeni dotadašnji zapovjednik TO-a Općine Slavonski Brod rez. major Alojzije Mihaljević i načelnik štaba TO-a Općine Slavonski Brod Duško Kovačević, a imenovani su rez. kapetan Petar Katalinić za zapovjednika TO-a općine i rez. kapetan I. klase Ferdo Kožul za načelnika općinskog štaba TO-a. Ovim kadrovskim rješenjima općinska vlast nastojala je u što većoj mjeri preuzeti nadzor nad općinskim strukturama obrane, povjerivši zapovjedništvo nad TO-om ljudima od povjerenja.³⁷ Zacijelo pod dojmom "balvan-revolucije", u drugoj polovici rujna 1990. među Brođanima su kružile glasine kako dr. Jovana Raškovića, lidera SDS-a i jednog od inicijatora srpskog referenduma, čeka radno mjesto u slavonskobrodskom Medicinskom centru. Iz Medicinskog centra su opovrgnuli ove glasine, izjavivši kako za sada nemaju potrebe za takvim radnim mjestom, "a kada budu budu imali, onda će uzeti radnika-stručnjaka, a ne mitingaša i provedbenika tuđih scenarija".³⁸

³⁶ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 20-21., (Ivanka Cafuta)

³⁷ "Službeni vjesnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 7/90 (17. rujna 1990), 203-204.; "Službeni glasnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 9/90 (19. studenoga 1990), 241.

³⁸ "Čeka li dr. Jovan Rašković radno mjesto u slavonskobrodskom medicinskom centru", BL, god 43, br. 38 (21. rujna 1990), 16.

Predsjedništvo SO Slavonski Brod i predstavnici aktivnih političkih stranaka na području općine i grada (nisu bili nazočni predstavnici SDS-a i SKH-SDP-a) 2. listopada 1990. usvojili su zaključke o postojećem političkom stanju u Hrvatskoj, a među ostalim su istaknuli sljedeće: "Osuđuje se terorizam u Hrvatskoj kao posljedica velikosrpske, četničke i imperijalističke politike koja želi srušiti hrvatsku državu i demokraciju u njoj, ali i zaustaviti demokratske procese u drugim dijelovima Jugoslavije (...). Odlučni smo svi u obrani hrvatske domovine, hrvatske države i poručujemo vrhovništvu vlade, a i općini Slavonski Brod, da smo je spremni braniti od terorizma i fizički ukoliko to bude trebalo."³⁹ Deset dana kasnije "Brodski list" je objavio izjavu Sekretarijata OK SKH-SDP Slavonski Brod u kojoj je trenutna politička situacija u nekim općinama ocijenjena kao provođenje smjernica iz Memoranduma SANU s ciljem radikaliziranja međunacionalnih odnosa između Hrvata i Srba, izazivanja vojne intervencije i ukidanja hrvatskog suvereniteta.

Usprkos odnosima opterećenim međusobnim nepovjerenjem te loše prikrivanim neprijateljstvom koje se preslikalo s državne razine i s vremenom se produbljivalo, 22. prosinca 1990. u slavonskobrodskom garnizonu JNA "Ivan Senjug Ujak", pred predstavnicima JNA i općinskih vlasti, obilježen je "Dan JNA".⁴⁰ Sudjelovanje općinskih predstavnika na obilježavanju trebalo je pokazati dobru namjeru lokalnih vlasti glede suradnje i očuvanja stabilnosti na slavonskobrodskom području, čiji je najvažniji čimbenik predstavljao upravo spomenuti garnizon.⁴¹

Promjene stranačkih vodstava i pojava podružnica stranaka nastalih nakon izbora

Nakon izbora neke su podružnice stranaka promijenile stranačko vodstvo, a novost su predstavljale podružnice stranaka osnovanih na brodskom području nakon izbora poput SDS-a, Srpske narodne stranke (SNS) i Hrvatske narodne stranke (HNS). Osnivane su i potpuno nove političke stranke poput Socijalističke stranke Hrvatske, koja je zamijenila SSH početkom lipnja 1990., a ogranak ove stranke ubrzo se pojavio u Slavonskom Brodu. Novost je bio i

³⁹ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 22-23., (Ivanka Cafuta)

⁴⁰ Isto, n. d., 27.; Vrijedi istaknuti kako su odnosi novoizabranih općinskih vlasti s predstavnicima garnizona JNA uglavnom bili korektni, iako su armijski rukovodioci u nekoliko slučajeva iskazali nesklonost novom općinskom vodstvu. Za vrijeme republičkih blagdana na garnizonu nije bila izvješena hrvatska zastava, već jugoslavenska, a predstavnici garnizona nisu čestitali na izboru novom općinskom čelništvu. Vidi: "Zajednička sjednica Skupštine općine: Kako obraniti hrvatsku državu i demokraciju", BL, 21. rujna 1990., 2.

⁴¹ Treba napomenuti kako su predstavnici garnizona i općinskih vlasti surađivali po pitanju preseljenja garnizona iz prostora gradske tvrđave na novu lokaciju "Bjeliš" (dogovorena je zamjena zemljišta, koja do početka agresije na RH nije dokraja realizirana, ponajviše zbog odugovlačenja Armije). Vidi: "Službeni glasnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 9/90 (19. studenog 1990), 246.

ogranak HKDS-a osnovan 11. kolovoza u selu Šumeće, dok je podružnica ove stranke u gradu Slavonskom Brodu osnovana tek koncem iduće godine. U drugoj polovici rujna u Slavonskom Brodu održana je osnivačka skupština ogranaka Socijaldemokratske stranke Hrvatske na kojoj se prisutnima obratio dr. Antun Vujić, poručivši kako ideja socijaldemokracije ima budućnost, usprkos poraznom rezultatu na prethodnim izborima. Koncem listopada 1990. raspala se brodska podružnica HDS-a. Njezino predsjedništvo napustilo je stranku zbog neslaganja s politikom zagrebačke središnjice. Ogranak HNS-a u Slavonskom Brodu osnovan je 16. prosinca 1990., a na Osnivačkoj skupštini podružnice HNS-a u Slavonskom Brodu gostovala je dr. Savka Dabčević Kučar. Dio vodstva i članstva ovog ogranaka činili su nekadašnji članovi HDS-a. Nakon osnivanja gradskog ogranaka HNS-a prišlo se osnivanju ogranaka u selima brodskog Posavlja, među kojima se po brojnom članstvu isticao ogranak u Oriovcu.⁴² Koncem srpnja u Slavonskom Brodu osnovan je ogranak DSAH koji je u svojoj Programskoj deklaraciji istaknuo potrebu sudjelovanja Albanaca u političkom i društvenom preobražaju hrvatskog društva iz etatističkog i jednopartijskog u pluralističko i demokratsko. Pojava DSAH bila je pokazatelj nastojanja za aktivnijim političkim učešćem albanske narodne skupine, pogotovo nakon desetljeća izrazito pasivnog i zatumljivanog političkog rada Albanaca, koji su slijedom političkih nereda na Kosovu sustavno etiketirani kao nelojalan i politički nestabilan čimbenik u jugoslavenskoj federaciji.⁴³

Ogranak SDS-a na brodskom području nije postojao prije izbora, a osnivanje ogranaka ove stranke u Slavonskom Brodu uslijedilo je 29. kolovoza 1990. u mjesnoj zajednici "Đuka Matanić", koje je organizacijski ubrzo preinačeno u općinski odbor na čijem se čelu našao Dušan Kostadinović. Općinski odbor stranke bio je podijeljen u tri dijela: jedan za gradski, drugi za zapadni dio općine, a treći za istočni dio općine. U jeku nezadovoljstva hrvatske javnosti potezima čelnštva SDS-a iz Knina neki su Brođani srpske i crnogorske nacionalnosti putem lokalnog tiska demantirali svoje članstvo u SDS-u, koji je u javnosti dobio reputaciju terorističke stranke.⁴⁴ Ogranak SDS-a na novogradiškom području osnovan je nešto prije, iz razloga što je na tom području boravila veća koncentracija srpskog stanovništva. Kako prije izbora na novogradiškom i slavonskobrodskom području nisu postojali ogranci SDS-a, s razlogom se drži kako je najveći broj glasova građana srpske nacionalnosti otišao strankama lijevog predznaka, između ostalog i zbog toga što su se ove stranke zalagale za očuvanje federativne jugoslavenske zajednice. SDS je u svom programu također čvrsto zagovarao potrebu očuvanja Jugoslavije, kao i važnost što većeg utjecaja JNA u političkom životu republika, pogotovo u novonastalim politič-

⁴² Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 319-321.

⁴³ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 18-19., (Ivanka Cafuta)

⁴⁴ "Nisam član niti jedne stranke", "Nikada nisam imao problema što sam pripadnik druge nacije", BL, god. 43, br. 35 (31. kolovoza 1990), 2.

kim okolnostima. Treba istaknuti kako je osnivanje slavonskobrodskog ogranka SDS-a, odnosno, promocija općinske organizacije SDS-a održana u okolici Bosanskog Broda, u selu Liješće. Prethodno su u ovom selu građani srpske nacionalnosti iz Slavanskog Broda i okolice glasali za srpsku autonomiju na području Hrvatske. Sabor SDS-a za obje Posavine, slavonsku i bosansku, održan je u Bosanskom Brodu 11. studenog 1990., što neki autori (I. Jelić i M. Kevo) tumače i kao možebitni znak nepriznavanja hrvatskih republičkih granica. Lokalni SDS je u svom programu istaknuo brigu o potrebama ovdašnjeg srpskog stanovništva, uvođenje tržišne ekonomije, jedinstvenu JNA i očuvanje jugoslavenske državne zajednice na federativnom uređenju. Koncem listopada održana je sjednica Izvršnog odbora Općinske organizacije SDS-a gdje se raspravljalo o aktualnoj situaciji na području slavonskobrodске općine, uz osudu disciplinskog postupka kojega je Sekretarijat unutrašnjih poslova (SUP) - Slavonski Brod poveo protiv predsjednika lokalne općinske organizacije Dušana Kostadinovića.⁴⁵ Ovaj je disciplinski postupak nazvan od okupljenih članova SDS-a "prvim političkim suđenjem u novoj demokratskoj Hrvatskoj". Odbačene su sve prozivke na račun SDS-a kako se radi o četničkoj organizaciji, te da ista raspiruje nacionalnu mržnju.⁴⁶ Jedna od najčešćih optužbi SDS-a na račun novih hrvatskih vlasti bilo je optuživanje za otpuštanje radnika srpske nacionalnosti iz državnih i javnih službi, kao i poduzeća u društvenom vlasništvu. Slavonskobrodski SDS je optužio općinske vlasti za istu aktivnost, pogotovo za otpuštanje Srba iz općinskog SUP-a, kao i Društvenog poduzeća (DP) "TIPNO".⁴⁷ Početkom siječnja 1991. slavonskobrodski SDS je na izbornoj skupštini Općinskog odbora stranke poslao pomirljive poruke javnosti, priznavši Republiku Hrvatsku kao domovinu srpskog naroda u Hrvatskoj, te odbacivši ideju Krajine. Ipak, već idućeg mjeseca, točnije 5. veljače 1991. ogranci SDS-a iz Slavanskog Broda, Požege, Bosanskog Broda i Odžaka izvijestili su Predsjedništvo SFRJ i Savezni sekretarijat za narodnu obranu

⁴⁵ Inspektor slavonskobrodskog SUP-a Dušan Kostadinović, Nikola Vještica i Branislav Milić su se koncem rujna 1990. u intervjuu beogradskoj "Politici" požalili na otkaze radnicima srpske nacionalnosti u slavonskobrodskim poduzećima, općinskom rukovodstvu i pritiscima na Kostadinovića od strane šefova brodskog SUP-a, koji su po njemu bili nacionalističke i političke prirode. Intervju "Politici" obavljen je u Beogradu, gdje se spomenuti trojac našao radi predaje potpisa građana srpske nacionalnosti Slavanskog Broda i okolice u vezi sa srpskim referendumom u Hrvatskoj. Vidi: "Prenosimo iz Politike: Srbima otkaz - fabrika pod stečaj", BL, god. 43, br. 39 (28. rujna 1990), 3.

⁴⁶ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 24., (Ivanka Cafuta)

⁴⁷ Optužbe za otpuštanja Srba su demantirane. Tako je stečajni upravitelj "SP «Đuro Đaković» Tvornice industrijskih postrojenja i nuklearne opreme" Jozo Pekez nazvao ovu optužbu zlonamjernom i neprijateljskom, izvjestivši kako je u ukupnoj bilanci radnika upućenih na Zavod za zapošljavanje bilo 71,4% Hrvata, 7,8% Srba, 19,2% Jugoslavena, 1,6% ostalih. Tako se nacionalni sastav zadržanog radnog kolektiva početkom studenog 1990. sastojao od 65,4% Hrvata, 7,9% Srba, 25,6% Jugoslavena, 1,1% ostalih. Vidi: "Informacija o toku stečajnog postupka u Tvornici industrijskih postrojenja i nuklearne opreme", *Zapisnik o radu 7 odvojene sjednice VUR-a Skupštine općine Slav. Brod 16. 11. 1990.*, 5.

(SSNO) o ugroženosti srpskog stanovništva u ovim općinama, te su zatražili zaštitu JNA, a u slučaju izostanka iste, poručili su kako će biti primorani sami brinuti o obrani.⁴⁸ Čelnik slavonskobrodskog SDS-a Dušan Kostadinović također se tom prigodom požalio kako su gradske vlasti zabranile zapošljavanje članova SDS-a na "vitalnim radnim mjestima".⁴⁹ Iako su svoje obraćanje čelnici ogranka SDS-a nazvali "apelom i poslednjim pokušajem obraćanja institucijama države", ovaj je nastup izazvao lavinu kritika i ogorčenja u slavonskobrodskoj javnosti, jer je predstavljao poziv na nasilje i oružani obračun s hrvatskim vlastima, a predstavnici općinskih vlasti pozvali su slavonskobrodске Srbe da se ograde od ratnohušakačkih poruka SDS-a. Po sličnom scenariju "ugroženosti", nekoliko mjeseci kasnije, u krajevima zahvaćenim srpskom pobunom, doći će do koordiniranih akcija udruženih srpskih pobunjenika i snaga JNA, kao uvod u otvorenu velikosrpsku agresiju. Premda su čelnici slavonskobrodskog ogranka SDS-a težili opciji da postanu glavni predstavnici srpske manjine s ovog područja, teško je, iz dostupnih izvora, zaključiti jesu li, do izbijanja oružane agresije na Hrvatsku, posve uspjeli u ovom naumu. Činjenica je kako je velika većina Srba prije pojavljivanja SDS-a na ovom području bila dio glasačkog tijela SKH-SDP-a. No, sigurno je kako je pojavljivanjem SDS-a u općini Slavonski Brod ova stranka od nesrpskog pučanstva uglavnom doživljavana kao opasan i remetilački čimbenik, a sve vezano uz SDS budilo je kod građana asocijacije počevši od srpskog separatizma, pa do velikosrpskog imperijalizma, terorizma i četništva. Napeto političko stanje i zategnuti odnosi Hrvata i Srba, za koje je izrazito bila odgovorna i SDS sa svojom retorikom o "srpskoj ugroženosti u hrvatskoj državi", zasigurno su pridonijeli premoćnoj pobjedi tzv. "Plave varijante" na referendumu u svibnju 1991., kojom se apsolutna većina hrvatskih građana (tako i oni iz slavonskobrodске općine) odlučila za opciju neovisnosti Hrvatske, a protiv ostanka u jugoslavenskoj zajednici prema srbijanskom prijedlogu.⁵⁰

⁴⁸ U izjavi ogranaka SDS-a se između ostalog navodi: "SDS kao legitiman predstavnik srpskog naroda zbog ozbiljnosti situacije i stepena ugroženosti svojeg naroda, a u slučaju nemogućnosti državnih organa da pruže traženu zaštitu, bit će prinuđena da se sama brani, odnosno da pokrene sve radnje u zaštiti gole egzistencije srpskog naroda." Vidi: "Srbi traže zaštitu od rukovodstva SFRJ i JNA", BL, god. 44, br. 8 (22.veljače 1991), 2

⁴⁹ Jelić, Kevo, "Demokratske promjene...", 321-323.

⁵⁰ Na referendumu održanom 19. svibnja 1991., biračima su ponuđena dva listića: "plavi" glasački listić, koji je glasio: "Jeste li za to da Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješenje državne krize u SFRJ)", te "crveni" glasački listić koji je glasio: "Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi (prema prijedlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore za rješenje državne krize u SFRJ)". U općini Slavonski Brod premoćnu pobjedu je odnio "plavi" prijedlog. Od 75 264 birača (čak 90,07% od ukupnog broja birača s pravom glasa) koji su izašli na referendum, čak 71 582 (95,11%) odlučilo se za prvi prijedlog. Protiv "crvenog" prijedloga izjasnilo se čak 70 051 birača (93,07%). Protiv "plavog"

Teške gospodarske prilike u općini

Gospodarsko i socijalno stanje građana nakon izbora nije se promijenilo, jer su Brođane i dalje zasipale vijesti o potpunim zastojima u proizvodnji u najvećim slavonskobrodskim poduzećima, a izborni pobjednici su obećavali zaokret u gospodarskoj politici i poboljšanje gospodarske slike grada.⁵¹ Nove su općinske vlasti nastojale kroz izradu novih programa razvoja gospodarstva prilagođenih načelima slobodnog tržišta i privatne inicijative (kao što je bio, primjerice, urbanistički plan "Mala privreda I" koji je imao za cilj osigurati objekte na lokacijama u društvenom vlasništvu za male poduzetnike) poboljšati opće gospodarsko stanje u općini i smanjiti broj nezaposlenih.⁵² Dugoročnim programima nastojalo se spriječiti potpuni krah gospodarstva općine, a kadrovskim, organizacijskim i drugim potrebnim izmjenama izvršiti reformu gospodarstva i učiniti potrebni zaokret k tržišnom modelu gospodarstva. Ipak, u kakvom se kritičnom stanju nalazilo općinsko gospodarstvo najbolje potvrđuju izvješća koja je slavonskobrodsko Služba društvenog knjigovodstva (SDK) dostavljala općinskim vlastima i gospodarskim službama tijekom 1990. godine. Tako je SDK koncem lipnja dostavila općinskim vlastima izvješće o financijskim rezultatima poslovanja privrede iz prvog tromjesečja 1990. iz kojih se moglo vidjeti kako je gubitke u poslovanju zabilježila čak 31 pravna osoba (27 društvenih i 4 privatna poduzeća) koji su zapošljavali 14 654 radnika (ili 57,8 % od ukupno zaposlenih u gospodarstvu općine). Ostvareni su gubici od 200 milijuna dinara, 60% veći od gubitka zabilježenog u godišnjem obračunu iz 1989., te čak pet puta veći od ostvarene dobiti u navedenom tromjesečju. Pored ovih tekućih gubitaka, pravne osobe su naslijedile 101 milijun dinara nepokrivenog duga iz lanjske godine. Najveći gubitak ostvario je industrijski sektor (83,2%), a čak 10 pravnih osoba koje su poslovale u okviru SP "Đure Đakovića" napravile su 93,7 % svih gubitaka u okviru industrijskog sektora.⁵³ Nažalost, i polugodišnje izv-

---

prijedloga izjasnilo se 2749 birača (3,65%), dok je "crveni" prijedlog izabralo 3655 birača (4,86%). Rezultati referenduma su i u ostatku Hrvatske donijeli pobjedu "plave" varijante, a na temelju rezultata referenduma, hrvatski Sabor je 25. lipnja 1991. proglasio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. Vidi: "U fokusu: I Brođani vole plavo", "Referendum '91: Glasovanje u općini Slav. Brod", BL, god. 44, br. 21 (24. svibnja 1991), 1, 3-7.

⁵¹ "Kolaps «Đure Đakovića» - kolaps brodske privrede?!", "Kronologija zbivanja: Zastoj čitave proizvodnje"; BL, god. 43, br. 19 (11. svibnja 1990), 6.; "Eho zbivanja u zajedničkim pogonima: Nismo šahovske figure", "Sindikato-radništvo-reforma: Preko ljudskih patnji do liderstva", BL, god. 43, br. 20 (18. svibnja 1990), 5.

⁵² "Operativni program zadataka općinskih organa uprave za poticanje razvoja male privrede do konca 1990. godine", *Zapisnik o radu 6. Odvojene Sjednice VMZ-a Skupštine općine Slavonski Brod 19. 10. 1990.*, 1-6.

⁵³ "Informacija o financijskim rezultatima poslovanja privrede prema podacima iz periodičnih obračuna I.-III. 1990. godine", *Zapisnik sa 2 odvojene sjednice VMZ-a Skup. Općine Sl. Brod 15. 6. 1990.*, 21.

ješće je bilo također porazno, budući da se gubitak povećao na 341 milijun dinara, a ostvarile su ga 34 pravne osobe (23 društvene i 11 privatnih). Ove pravne osobe zapošljavale su 12 885 radnika (51,3% od ukupnog broja). Gubitci su bili tri puta već od ostvarene dobiti, te dva puta veći od ostvarenih gubitaka tijekom 1989. godine. Čak četvrtina svih pravnih osoba iz gospodarstva općine poslovala je s gubicima. I dalje je predvodila industrija (89,2% gubitaka), s tim da je SP "Đuro Đaković" ostvario 80% svih gubitaka zabilježenih u čitavom gospodarskom sektoru. U trećem tromjesečju 1990. 33,1% svih pravnih osoba (58 poduzeća, 26 društvenih i 32 privatna) poslovalo je s gubicima od 265 milijuna dinara, što je 70% više od ostvarene dobiti. Ova su poduzeća zapošljavala 12 239 radnika (56% svih zaposlenih u gospodarstvu općine). Također, industrija je i dalje predvodila u gubicima (83,4%), a od ukupnog gubitka u industrijskom sektoru SP "Đuro Đaković" i "Slavonija" DI sačinjavale su udio od 82,6%.⁵⁴ Sredinom godine, zaključno s kolovozom 1990., općinske su službe raspolagale s brojkom od nešto više od 8 000 nezaposlenih osoba na području općine, dok je službeno zaposlenih na koncu lipnja 1990. bilo nešto više od 34 700 stanovnika općine.⁵⁵ Konačna bilanca na koncu 1990. ukazivala je na povećanje broja poduzeća iz društvenog sektora koja idu u stečaj (sa znakovitim obilježjem kako manja poduzeća lakše podnose prelazak na sustav slobodnog tržišta, za razliku od velikih poduzeća), pad proizvodnje, sve teže podmirenje kreditnih i ostalih obveza, problem naplate realiziranih poslova, tešku promjenu i preorijentaciju na druga tržišta (posebno zemlje zapadne Europe) zbog otpisa proizvodne opreme od preko 70% i nepostojanje adekvatnih programa za prestrukturiranje proizvodnje. Ovim problemima se može pridružiti činjenica kako su se, unatoč postojanju potrebnih stručnih radnih kadrova, nepravilna organizacija i sistematizacija rada, te promjene nastale uspostavom novih rukovodstava u određenim poduzećima, bitno odrazili na ukupnu likvidnost poduzeća.⁵⁶ Jednu od rijetkih vedrih vijesti vezanih za 1990., kada je gospodarstvo u pitanju, bila je izuzetno bogata ljetna žetva, kakva se godinama ne pamti.⁵⁷ Ipak,

⁵⁴ "Informacija o osnovnim financijskim rezultatima poslovanje privrede prema podacima iz polugodišnjih obračuna za 1990. godinu"; *Zapisnik o radu 4. odvojene sjednice VMZ-a Skupštine općine Slav. Brod 14. 9. 1990.*, 26-27.; "Informacija o osnovnim financijskim rezultatima poslovanja privrede prema podacima periodičnih obračuna za siječanj-rujan 1990. g."; *Zapisnik o radu 4. odvojene sjednice VMZ-a Skupštine općine Slav. Brod 14. 9. 1990.*, 25-27.

⁵⁵ "Analiza razvoja i razvojnih mogućnosti privrede općine SlavonSKI Brod u razdoblju od 1980. do 1990. godine"; *Zapisnik o radu 8 odvojene sjednice VMZ-a Skupštine općine Sl. Brod održane 28. prosinca 1990. god.*, 23.

⁵⁶ "Izvešće o stanju privrede općine SlavonSKI Brod sa studenim 1990. godine"; *Zapisnik o radu 8 zajedničke sjednice VUR-a, VMZ-a, DPV-a Skupštine općine Slav. Brod 28. 12. 1990.*, 20.

⁵⁷ "Bogata žetva: Pšenice više nego ikada", BL, god. 43, br. 28 (13. srpnja 1990), 1.; Na 4 725 ha površine ostvaren je prinos od 7, 583 t/ha, pa je ukupna proizvodnja iznosila 35 830 tona pšenice. U nedostatku skladišnog prostora, pšenica se odvozila u silos Pelagićevo (BiH), a ratari su je, u iščekivanju slobodnog skladišnog prostora, odlagali na pistama u Vrpolju i D.

izneseni podaci svjedoče o teškom stanju općinskog gospodarstva, koje se itekako odrazilo na život općine i pogoršane uvjete egzistencije njezinih stanovnika. "Brodski list" je tijekom jeseni i zime ponajviše izvještavao o lošem stanju slavonskobrodskih poduzeća, štrajkovima, odlascima rukovodilaca u "privatne vode" kao i aferama koje su potresale lokalno gospodarstvo ("dolar-ska afera" u "Inžinjeri GIK-u", optužbe radnika za ciljane pokušaje stečaja nekih poduzeća poput DP "Montaža").

Zbog loše socijalne i gospodarske slike u Slavanskom Brodu u najvećem gradskom poduzeću "Đuri Đakoviću" 19. studenog održan je generalni štrajk radnika ispred "Tvornice vozila i opreme", koji je od strane organizatora štrajka okarakteriziran kao dio šire sindikalne borbe metalaca Hrvatske, pokrenute iz Siska.⁵⁸ Hrvatske vlasti, kao i općinske vlasti u Slavanskom Brodu⁵⁹, ocijenili su ovaj štrajk kao akciju uperenu protiv novog hrvatskog rukovodstva⁶⁰, zamjerivši organizatorima štrajka nespominjanje nedavne "balvan revolucije", srpskog referenduma i nedopustivnog ponašanja JNA u aktualnoj političkoj situaciji. Ogranak SDSH Slavonski Brod ovaj je štrajk nazvao "manipulacijom u korist bivšeg režima". Samo sedam dana nakon završetka štrajka u Radnoj organizaciji (RO) «Montaža» "Đuro Đaković" izbio je, prema svemu sudeći, namjerno podmetnut požar u kojemu je izgorjelo skladište površine 4 200 m². Pri tome je uzrokovana znatna materijalna šteta, uništene su znatne količine elektromaterijala, alata, zaštitne opreme pri radu, rezervnih dijelova, preciznih instrumenata, a počinitelj(i) nikada nisu otkriveni. Ovaj slučaj bio je potvrda općinskim vlastima kako se pored političkih i vojnih pritisaka, koristi i loše ekonomsko stanje na području grada i općine kao sredstvo zastrašivanja i potkopavanja stabilnosti aktualne vlasti.⁶¹

Promjene i novine u svakodnevnom životu općine

Novinu u novonastalim demokratskim okolnostima predstavljala su ponovna obilježavanja znamenitih datuma i odavanja priznanja povijesnim velikanima iz nedavne hrvatske prošlosti koji su za vrijeme komunističke vla-

---

Andrijevcima. Vidi: "Informacija o rezultatima žetve i otkupa pšenice roda 1990. godine, te plan jesenske sjetve na području općine Slavonski Brod", *Zapisnik o radu 4. odvojene sjednice VMZ-a Skupštine općine Slav. Brod 14. 9. 1990.*, 1.

⁵⁸ "Lice i naličje štrajka: Hod po mukama", BL, god. 43, br. 47 (23. studenog 1990), 3.

⁵⁹ U zaključku glede najavljenog štrajka metalaca, vijećnici Izvršnog vijeća SO Slavonski Brod su između ostalog poručili kako: "(...) ne podržavamo štrajk metalaca, jer je nepotreban, krivo vodjen i ima političku pozadinu." Također, naveli su kako: "(...) iz ovih naznaka očito proizlazi da roditelji ovog štrajka, soc-realističkih pogleda, još uvijek žele točak povijesti okrenuti natrag u smjeru uspostave prevladanog protunaravnog političkog sustava." Vidi: "Zaključak u svezi najavljenog štrajka metalaca", *Zapisnik o radu i zajedničke sjednice VUR-a, VMZ-a, DPV-a Skupštine općine Slav. Brod 7. 12. 1990.*

⁶⁰ "Srbija cijepa Jugoslaviju: Prve žrtve ekonomskog rata", "Štrajk je ispolitiziran", BL, god. 43, br. 50 (14. prosinca 1990), 2., 3.

⁶¹ Piplović, *Živjeti u...*, 53.

davine prešućivani, tabuizirani ili čiji su nacionalni značaj i zasluge svjesno umanjivani. Tako je izborni pobjednik HDZ čestitao građanima slavonskobrodske općine Dan hrvatske državnosti 30. svibnja, napomenuvši kako se radi o danu povijesnog zasjedanja hrvatskog Sabora koji će ponovo uspostaviti potpuni suverenitet hrvatske države i želju građana Hrvatske za svojom državom. Građani su pozvani da dostojanstveno i "apstiniranjem od bilo kakvih oblika nezadovoljstva" obilježe ovaj dan.⁶² U slučaju obilježavanja 62 godine od atentata na hrvatske političare Stjepana i Pavla Radića, Đuru Basaričeka, Ivana Pernara i Ivana Grandu u beogradskoj Skupštini, slavonskobrodski ogranak HDS-a je održao komemorativni skup posvećen ovom događaju gdje je stradlima odana počast, dok je u Starim Perkovcima otkriveno poprsje Stjepana Radića pred predstavnicima sedam slavonskobaranjskih općina i delegacije HDZ-a u visokom sastavu (Stjepan Sulimanac, Vladimir Šeks).⁶³ U vremenu pojačanog nacionalnog konfrontiranja dio prometnih znakova uz regionalne ceste koje prolaze kroz slavonsku Posavinu, našao se na udaru vandala koji su na iste ispisivali neprimjerene nazive i poruke uvredljivog sadržaja, što je osuđeno i u "Brodskom listu".⁶⁴

Jedna od značajnijih promjena iskristalizirala se kroz mogućnost kritike komunističkog režima i njegovih postupaka prema političkim oponentima i neistomišljenicima, što je do prije samo nekoliko godina bilo nezamislivo. Odbornici SO Slavonski Brod 13. srpnja 1990. donijeli su odluku o osnivanju Općinske komisije za utvrđivanje ratnih zločina počinjenih prije, za vri-

⁶² "Obilježen Dan hrvatske državnosti", BL, br. 22, 1. lipnja 1990., 1.; "S oduševljenjem u novu, demokratsku epohu", BL, god. 43, br. 23 (8. lipnja 1990), 3.

⁶³ "Održan komemorativni skup", BL, br. 25, 22. lipnja 1990., 1.; "Otkrivanje poprsja", BL, god. 43, br. 26 (29. lipnja 1990), 1.; "«Navik on živi, ki' zgine pošteno», BL, god. 43, br. 27 (6. srpnja 1990), 1.; Uzgred rečeno, broj "Brodskog lista" od 6. srpnja 1990. god. (br. 27) bio je posljednji broj ovog lista koji je na naslovnici izašao s preslikom "Ordena zasluga za narod sa srebrenom zvijezdom", kojim je "Brodski list" 1987. god. odlikovan ukazom Predsjedništva SFRJ. Preslika ovog ordena na naslovnici bila je stalni dodatak zaglavljju naslovnice "Brodskog lista" do navednog broja kada je cjelokupno grafičko sučelje naslovnice promijenjeno.

⁶⁴ "Put u Evropu – i natrag", BL, god. 43, br. 26 (29. lipnja 1990), 14.; Dana 13. srpnja 1990. god. javnosti se obratio Općinski komitet SKH-SDP Slavonski Brod, koji je, između ostalog, osudio pojavu ovakvih fašističkih parola ("NDH", "Srbi napolje") i tražio od novih vlasti oštru osudu i otkrivanje počinitelja. Izvršni odbor HDZ-a Općine Slavonski Brod je izjavu rukovodstva lokalnog SKH-SDP-a nazvao podvalom, ogradiivši se od ispisanih parola i prebacio istima šutnju, kada je godinu dana ranije, kako se navodi, u jednom slavonskobrodskom selu pjevana pjesma "Druže Slobo pošalji salate...". Vidjeti: "Općinski komitet SKH-SDP Slavonski Brod: Saopćenje za javnost", BL, god. 43, br. 29 (20. srpnja 1990), 3.; "Odgovor našim kritičarima: Komunisti, klonite se podvala", BL, god. 43, br. 30 (26. srpnja 1990), 2.; Pojedini vandalski ispadi nastavili su se i nakon zaoštavanja sigurnosnog stanja na kninskom području, a jedan od takvih zbio se početkom listopada kada su nepoznati počinitelji oskvrnuli spomenike na pravoslavnom groblju, što je od mjerodavnih predstavnika MZ "Đuka Matanić" osuđeno. "Iz mjesne zajednice «Đuka Matanić»: Osuda vandalskog postupka", BL, god. 43, br. 40 (5. listopada 1990), 2.

jeme i neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata, te istraživanje i obilježavanje gubilišta na području općine.⁶⁵ U novim okolnostima lideri SKH-SDP-a također su izražavali žaljenje zbog represije komunističkog režima, uz prihvaćanje i priznanje ovog negativnog naslijeđa uz, razumljivo, naglašavanje pozitivnih vrijednosti i dostignuća koje je nudio socijalizam. Vijećnici SO Slavonski Brod su na sjednici od 13. srpnja 1990. donijeli odluku o stavljanju izvan snage odluke o proglašenju Jakova Blaževića za počasnog građanina općine Slavonski Brod. Ova odluka obrazložena je potrebom (re)valorizacije ljudskih i društvenih vrijednosti koji uistinu odgovaraju duhu demokratskih promjena, te potrebom odbacivanja kulta pojedinca kao jednog od glavnih obilježja ideološkog jednoulmlja.⁶⁶ Nove vlasti napravile su dodatni iskorak odlukom o raskidanju povlaštene uloge boračkih udruga i udruga žrtava fašizma.⁶⁷ Novitet je bila mogućnost javnog raspravljanja o komunističkim zločinima izvršenim za vrijeme Drugoga svjetskog rata i neposrednog poraća. U početku se ova promjena zamjećivala kroz slobodno služenje misa zadušnica za stradale. Prva takva misa na slavonskobrodskom području služena je 22. srpnja 1990. u MZ Gromačnik.⁶⁸ Tijekom srpnja čitatelji su u "Brodskom listu" mogli čitati o krvoproliću iz 1935., "Sibinjskim žrtvama", a do konca godine u nastavcima je objavljivani feljton "Bila jednom 1971.", u kojem su Brođani, sudionici "hrvatskog proljeća", pisali o svojim iskustvima iz tog vremena. Dan ustanka naroda Hrvatske, 27. srpnja, proslavljen je, ali mnogo skromnije nego prijašnjih godina, a središnja manifestacija u organizaciji Općinskog odbora SUBNOR-a održana je kod Ljeskovih voda. Pritom su izostali prigodni govori, kulturno-umjetnički program, a unatoč velikom broju okupljenih građana na ovom izletištu, i činjenici kako se radi o republičkom prazniku, dojam Dana ustanka naroda i narodnosti Hrvatske je izostao.⁶⁹ Građani koji su prvi put dobili mogućnost izraziti nezadovoljstvo učinjenom nepravdom od strane jugoslavenskog komunističkog režima prema njima, te članovima njihovih obitelji, počeli su se udruživati u organizacije kako bi snažnije i efikasnije podigli svoj glas i ukazali na svoje probleme. Potonji slučajevi su se odnosili na zahtjeve za denacionalizacijom poljoprivrednih zemljišta i "općenarodne" imovine, pogotovo u selima brodskog

⁶⁵ "Službeni vjesnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 6/90 (16. srpnja 1990), 158-159.

⁶⁶ "Odluka o stavljanju izvan snage Odluke o proglašenju Jakova Blaževića za počasnog građanina općine Slav. Brod", ur. br. 2178-04-05/09-1, *Zapisnici zajedničke sjd. S. O. Sl. Brod I-VII 1990.*

⁶⁷ Isto se odnosilo na rješenje o stavljanju izvan snage odluke o posebnoj zaštiti žrtava fašističkog terora i građanskih žrtava rata, zatim odluke o posebnoj zaštiti vojnih invalida, te odluke o društvenom zbrinjavanju boraca Narodnooslobodilačkog rata. Vidi: "Službeni glasnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 7/90 (17. rujna 1990), 193.

⁶⁸ "Gromačnik: Misa u spomen žrtvama ratnog i poratnog zločina", BL, god. 43, br. 30 (26. srpnja 1990), 7.

⁶⁹ "Obilježen Dan ustanka", BL, god. 43, br. 31 (3. kolovoza 1990), 1.

Posavlja, a ovakvi i slični zahtjevi su s vremenom postajali sve učestaliji i glasnjiji. Među prvim organizacijama koje su sustavno i koordinirano nastojale riješiti ove probleme bilo je Društvo za denacionalizaciju, koje je u početku okupljalo oko 40-ak Brođana koji su nacionalizacijom 1948. ostali bez imovine. Ogranak ovog udruženja za Slavoniju i Baranju osnovan je u Osijeku, dok je središnjica utemeljena u Splitu. Početak nove školske godine obilježen je odlukom o uklanjanju dotadašnjih jednopartijskih ideoloških obilježja iz škola na prostoru slavonskobrodske općine, te raspravom o potrebi uvođenja vjeronauka u školski program, koji je na koncu uveden. Novost su predstavljala i imenovanja predstavnika crkvenih zajednica u nadzorne odbore škola na području općine (među imenovanima se nalazio i brodski pravoslavni jerej Milorad Jović).

Vrijedan prilog kulturnom i prosvjetnom životu grada i općine⁷⁰, nakon demokratskih promjena, bila je odluka Upravnog odbora Matice hrvatske za nastavak djelovanja Matičinog ogranka u Slavonskom Brodu, nakon 19 godina zabrane rada. U dvorani kina "Jadran" 1. srpnja 1990. održana je Godišnja skupština Ogranka Matice hrvatske kojoj su, između ostalih, nazočili prof. dr. Stjepan Babić, v.d. potpredsjednika Središnjice Matice hrvatske, dr. Dubravko Jelčić i Vladimir Rem, prvi predsjednik slavonskobrodske ogranka. Petnaest

---

⁷⁰ Među najznačajnijim ustanovama koje su brinule o kulturnom, umjetničkom i prosvjetnom životu općine 1990. mogu se ubrojiti Radničko sveučilište "Đuro Salaj" (dramsko-scenska djelatnost, likovna djelatnost, glazbeno-scenska djelatnost, Savez amatersko kulturno-umjetničkih društava, Centar za kulturu kao glavni organizator i tehnički izvršitelj kulturnih manifestacija i proslava), Centar mladih, Gradske biblioteke (koje su uključivale Narodne knjižnice u mjesnim zajednicama), Muzej Brodskog Posavlja (kojemu je 1990. god. pripojen Muzej NOP-a), Radnički dom (javne tribine, seminari, glazbeno-scenski programi), Radna organizacija za prikazivanje filmova "Arena", Likovni krug "Đuro Đaković" (likovna kolonija, godišnje i samostalne izložbe), Književni krug "Đuro Đaković" (večeri poezije i šansone, literarni natječaji, književni susreti Slavonije i Baranje, sudjelovanje u manifestacijama izvan općine, izdavačka djelatnost), Društvo za zaštitu okoline "Đuro Đaković", ekologiju i kulturu življenja (edukacije putem predavanja, izložbe, akcije uređivanja grada i okoline). Ove su ustanove i organizacije u socijalističkom sustavu svoj rad koordinirale s Općinskom konferencijom SSRN-a. Nakon demokratskih promjena, novo je općinsko rukovodstvo držalo kako je kulturna sfera u javnom životu grada i općine bila zapuštena. Tako su nove vlasti nastojale revitalizirati staru gradsku jezgru (uz obnovu i zaštitu objekata kao što su franjevački samostan, brodska tvrđava, druge znamenite zgrade uz postavljanje novih i obnavljanje starih spomen-ploča znamenitim Brođanima), te potaknuti rad kulturno-prosvjetnih društava različitih slojeva (radničkih, seljačkih i obrtničkih), kao i rad nacionalnih kulturnih društava koji bi čuvali nacionalne identitete slavonskobrodske kraja (poput srpskog i ukrajinskog, pa je predlagano obnavljanje "Svetosavske besede" i rada pjevačkih društava). Prioritetnim je označeno pomaganje ustanovama i organizacijama kao što su Gradska knjižnica i čitaonica, Muzej Brodskog Posavlja, gradski Arhiv, Centar za kulturu, gradske galerije (Ružić, Meštović), Hrvatsko pjevačko društvo "Davor", Brodski tamburaški orkestar, Folklorni ansambl, "Svijet bajke" Ivane Brlić Mažuranić. Vidi: "Samoupravna interesna zajednica kulture Općine Slavonski Brod – Prijedlog programa kulturnog razvoja za 1990. god.", *Zapisnik sa sjednice VMZ-a Skupštine Općine Sl. Brod* 22. 2. 1990., 2-26.; "Programska orijentacija Odsjeka za društvene djelatnosti", *Zapisnik o radu 8 zajedničke sjednice VUR-a, VMZ-a, DPV-a Skupštine općine Slav. Brod* 28. 12. 1990., 8-10.

dana kasnije, Upravni odbor ogranka održao je prvu sjednicu na kojoj je za predsjednika izabran dr. Ivan Jelić.⁷¹ Tijekom rujna općinske vlasti su donijele nekoliko hvalevrijednih odluka o zaštiti prirodnih krajolika na području općine (Gajna), te rješenja o teritorijalnoj zapremini nekih arheoloških nalazišta, u svrhu njihove zaštite, registracije i očuvanja (Gođevo-Berava, Glože, Vrtlovi, Trubljevine, Selište, Bebrinska).⁷² Iako su političke teme prevladavale u lokalnim medijima s pretežnom tendencijom na pogoršano sigurnosno stanje u Hrvatskoj i loše stanje u gospodarstvu, 6. listopada 1990. u Slavanskom Brodu održana je Osnivačka skupština humanitarno-dobrotvorne organizacije "Majka Tereza". U programu ove organizacije naglašeno je kako će se ova nestranačka organizacija baviti pomoći ugroženima i siromašnima, čime je općina dobila još jednu humanitarnu udrugu u vrlo osjetljivim socijalnim vremenima.

U kolovozu mjesna zajednica "Partizanska ulica" je među prvima odlukom Skupštine mjesnih zajednica promijenila ime u MZ "Dr. Ante Starčević", a dotadašnja Partizanska ulica vratila je prijašnji naziv Osječka ulica, čime su nove vlasti omogućile daljnji tijek promjena nazivlja gradskih ulica i trgova. Skupština općine donijela je koncem listopada odluku o izmjeni naziva pojedinih ulica i mjesnih zajednica jer su dotadašnji nazivi ocijenjeni simbolima jednopartijskog vremena, a novi nazivi su imali biti volja građana. Također, budući da je nekim ulicama vraćen njihov predratni naziv, ovi su se potezi smatrali vraćanjem povijesnog identiteta grada Slavanskog Broda. Treba istaknuti kako se dio stranačkih lidera, uglavnom iz opozicije, usprotivio promjeni nazivlja ulica, trgova i mjesnih zajednica (do konca studenog 1990. izmijenjeno je 60-ak naziva), jer su držali kako se kroz dezideologizaciju imena nije smjelo izbrisati imena onih koji su zaslužni za Hrvatsku, bez obzira na njihovu nacionalnost, vjeru i političku pripadnost. U javnosti se moglo čuti kako su takve promjene besmislene u trenucima kada je gospodarska slika grada izgledala sumorno, a niti budućnost nije ništa bolje obećavala.⁷³ Na koncu, može se zamijetiti kako je u ukupnom broju izmijenjenih

⁷¹ *Slavonski Brod 1990.-1992...*, 18-19. (Ivanka Cafuta)

⁷² "Službeni glasnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 7/90 (17. rujna 1990), 195., 210-217.

⁷³ Primjeri izmjena naziva: Naselje "I. L. Ribar" - Naselje "Lutvinka", Naselje "V. I. Lenjin" - Naselje "Marsonia", Ulica Branka Balaća - Ulica kneza Domagoja, Ulica Če Gevare - Ulica Ivana pl. Trnskog, Ulica Nikole Tesle - Velebitska, Ulica Vuka Karadžića - Ulica Andrije Štampara, Ulica Ive Andrića - Lička, Ulica Đure Đakovića - Zagrebačka, Ulica Božidara Maslarića - Podravska ulica, Ulica Braće Dajč - Ulica Baruna Trenka, Ulica Dragice Pihler - Dalmatinska..., Vidi: "Službeni glasnik Općine Slavonski Brod", god. XXXIV., br. 8/90 (20. listopada 1990), 272.; "Ulice i trgovi na skupštinskoj vjetrometini", BL, god. 43, br. 43 (26. listopada 1990), 2.; "U fokusu: Brzopotezna demokracija", "Iduće godine bit će 10-12 tisuća nezaposlenih: Uzroke valja otklanjati", BL, god. 43, br. 47 (23. studenoga 1990), 1., 3.; "Svaki drugi gubitaš", BL, god. 43, br. 48 (30. studenog 1990), 1.; "Tektonsko pucanje privrede", BL, god. 43, br. 50 (14. prosinca 1990), 3., "Lavina stečaja", BL, god. 43, br. 51 (21. prosinca 1990), 4.; Sredinom studenog 1990. god. izmijenjena su imena još nekih ulica i trgova: Omladinska ulica - Ulica Petra Krešimira IV., Trg maršala Tita - Trg Ivane Brlić Mažuranić,

nazivlja ulica i trgova bilo ponajviše naziva koja su bila usko vezana uz komunističku ideologiju, revoluciju, radnički pokret i ratno razdoblje 1941.-1945. godine.

Povodom Dana Republike, 29. studenog 1990., čestitku građanima slavonskobrodske općine uputili su predstavnici slavonskobrodske organizacije SUBNOR-a, Opštinskog odbora SDS-a i ogranka SDP-a (SKH-SDP je na III. kongresu SKH-SDP održanog u Zagrebu 3. studenog promijenila ime stranke u Stranku demokratskih promjena - SDP). U čestitci je izraženo nezadovoljstvo odlukom hrvatske Vlade o brisanju ovog datuma iz redosljeda državnih blagdana, te je ista nazvana uvredom građanskog dostojanstva onih koji na ovaj dan poštuju antifašističku borbu, hrvatsku državnost i državnost svih jugoslavenskih republika. Građani su pak pozvani da iskažu građansku neposlušnost i da na ovaj dan obustave svoje poslovne aktivnosti. Nakon obnove rada Matice hrvatske, 14. prosinca 1990., u Slavskom Brodu je održana Osnivačka skupština Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" – pododbor "Branko Radičević" – Slavonski Brod, uz pomoć i naklonost, te nazočnost općinskih vlasti na svečanosti utemeljenja. Društvo je za cilj imalo njegovanje kulturne, prosvjetne i umjetničke baštine Srba sa slavonskobrodskog područja, a s aktivnim radom bavilo se sve do početka rata. Zbog nedostatka vlastitog prostora, Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" - pododbor "Branko Radičević" je dijelilo prostor s slavonskobrodskim ogrankom Matice hrvatske.⁷⁴ Konac godine obilježile su brojne javne božićne i novogodišnje čestitke građanima općine upućene od strane općinskih vlasti, kao i predstavnika političkih stranaka. Ova gesta je ukazala ne samo na potpuni povratak religije i vjerskih zajednica u javni život zajednice, već i na njihovu izuzetnu vrijednost u očima političkih stranaka i novih općinskih vlasti. Općinske vlasti su, pred Božić 1990., izdvojile 60 000 dinara pomoći za 24 socijalno najugroženije obitelji na području općine, bez obzira na njihovu vjersku ili etničku pripadnost. Popis obitelji kojima je do-

---

Ulica Rade Končara – Ulica sv. Florijana, Trg S. Allendea – Trg Stjepana Miletića, Trg žrtava fašizma – Trg žrtava rata, Trg 21. travanj 1945. – Trg Svetog Trojstva (stari naziv), Trg VI. slavonskog korpusa – Kolodvorski trg, Partizanska ulica – Osječka ulica, Ulica Miće Žigića – Mostarska ulica, Krajiška ulica – Ulica Stjepana Radića, Ulica Rudi Čajevca – Ulica Dositeja Obradovića, Ulica Bogdana Trešnjića – Ulica Radoja Domanovića i dr. Vidi: "Zaključak o preimenovanju trgova i ulica, te ukidanju naziva ulica i trgova na području općine Slav. Brod", *Zapisnik o radu 6. odvojene sjednice VMZ-a Skupštine općine Sl. Brod 16. 11. 1990. god.*, 1-3.; Treba napomenuti kako izmjene naziva ulica tijekom 1990. nisu podrazumijevale potpunu supremaciju nazivlja hrvatskog nacionalnog predznaka naspram ostalih, već su zadržana određena stara nazivlja poput Osnovne škole "Branko Radičević", Ulice Branislava Nušića, Ulice Zmaj Jovana Jovanovića, Ulica Petra Petrovića Njegoša. U ratnoj atmosferi 1991.-1992. potonji nazivi su uglavnom izmijenjeni, ali neka nazivlja koja su dotada krasila imena ulica na rubnim područjima grada, dodijeljena su ulicama u središtu grada, primjerice, Ulica Branka Bjegojevića je preimenovana u Ulicu Nikole Tesle. Vidi: "Zaključak o preimenovanju trgova i ulica, te o ukidanju naziva ulica i trgova na području općine Slav. Brod", *Zapisnik o radu 13 skupne sjednice V.U.R.-a, V.M.Z-a i D.P. Vijeća Skupštine općine Sl. Brod 20. 5. 1991.*, 2.

⁷⁴ "Srpsko kulturno društvo", BL, god. 43, br. 50 (14. prosinca 1990), 1.

dijeljena pomoć izrađen je u suradnji s Caritasom i s predstavnicima vjerskih zajednica.⁷⁵

Zaključak

Slom komunističkih režima u Europi, u razdoblju 1989.-1991., predstavlja povijesnu prekretnicu od najvećeg značaja za sve europske narode nekadašnjeg socijalističkog "lagera". Unatoč činjenici kako se u gotovo svim europskim zemljama socijalističkog tabora komunistička vladavina srušila nezadrživom voljom građana tih republika za demokratskom reformom svojih država, bez izljeva nasilja i upotrebe sile (izuzev Rumunjske u kojoj je revolucijom svrgnut i ubijen komunistički vlastodržac Nicolae Ceaușescu), socijalistička Jugoslavija nije dijelila sličnu sudbinu mirnog završetka gotovo polustoljetne komunističke vlasti. Demokratski pokret u jugoslavenskim republikama se nije mogao ugušiti, ali su se ubrzo u zajedničkom savezu protiv novoizabranih demokratskih vlasti u Hrvatskoj, Sloveniji i kasnije BiH našli, naizgled, posve neprirodni ideološki saveznici – agresivni srpski nacionalizam (koji je, između ostalog, putem demokratskih promjena izašao na vidjelo i pronašao potporu u širokim srpskim masama) i radikalni jugoslavenski, komunistički unitarizam protežiran od dijela bivšeg SKJ i tvrdolinijaša iz JNA. Ovaj savez počivao je na čeličnoj volji i nakani njihovih lidera Slobodana Miloševića i Veljka Kadijevića da i oružanim putem zaustave odcjepljenje ovih republika u njihovim AVNOJ-evskim granicama od ostatka Jugoslavije, zapravo Velike Srbije. Demokratizacija društva i uvođenje višestranačja omogućili su, na temelju demokratske i slobodne volje većine hrvatskih građana, da se Hrvatska odluči za opciju izlaska iz jugoslavenske zajednice, kojoj se silom nametalo državno preuređenje prema Miloševićevim zamislima. Stoga su se društvene i političke prilike u slavonskobrodskoj općini uvelike odvijale pod snažnim utjecajem političkih zbivanja u ostatku Jugoslavije, a za općinu Slavonski Brod i njezine građane 1990. nije bila samo godina reforme političkog sustava i početak prelaska iz jednopartijskog sustava u pluralno, demokratsko društvo. Ova godina bila je i vrijeme velikih očekivanja, ali i straha od nadolazeće budućnosti. Demokratske promjene omogućile su javnu kritiku dotadašnjeg rada bivših komunističkih vlasti, odbacivanje socijalističkih metoda upravljanja i izgradnje društva, suočavanje s prešućivanim naslijedom komunističke represije i partizanskih zločina počinjenih za vrijeme i nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Postupno su se odbacivali ideali na kojima je izgrađivano socijalističko društvo (uloga partizanskih boraca u javnom životu, socijalističke organizacije koje su građene na smjernicama "bratstva i jedinstva", kult ličnosti Josipa Broza Tita), ali valja naglasiti kako su isti ideali postali suvišni u čitavoj ondašnjoj Jugoslaviji. Nagomilanim problemima, uglavnom ekonomske pri-

⁷⁵ "Ruka pomoći", BL, god. 43, br. 51 (21. prosinca 1990), 1.

rode, nova vlast nastojala je pristupiti s načelima funkcioniranja slobodnog tržišta kapitalističkog modela, ali i uopće, nova gospodarska politika općine trebala se temeljiti na istim načelima. U javni život na velika vrata vraćena su nekada zatomljena, prešućivana i minorizirana obilježja hrvatskog nacionalnog identiteta (sjećanje na povijesne velikane i važne događaje iz hrvatske povijesti), a upečatljiv povratak u javni život ostvarile su vjerske zajednice, s Katoličkom crkvom na čelu, kao najbrojnijom vjerskom zajednicom na ovom području. Svaka velika promjena, bez obzira na konačni cilj i pozitivne vrijednosti kojima teži, nosi i svoje nedaće, nepravde i teškoće. S demokratskim promjenama puno toga, naročito glede gospodarstva, nije se promijenilo nabolje. Naslijedeno nestabilno gospodarsko stanje s vremenom se pogoršavalo rezultirajući s tisućama izgubljenih radnih mjesta, masovnim štrajkovima i prekidima proizvodnje, a postizborno razdoblje dodatno je otežala i pogoršana sigurnosna situacija u čitavoj zemlji, u kojoj programirano nezadovoljstvo hrvatskih Srba postaje instrument pristiska srbijanskog i armijskog vodstva na novoizabrane hrvatske vlasti. Već tijekom 1990., paralelno s političkim zbivanjima, može se uočiti drastičan pad u međunacionalnim odnosima između srpskog stanovništva i nesrpskog stanovništva, u prvom redu Hrvata. Slavonskobrodska općina nije bila izuzetak, iako se može pohvaliti kako je tijekom navedene godine bila pošteđena težih međunacionalnih izgređa i sukoba, s obzirom na događanja u susjednoj novogradiškoj općini, te sve radikalnijeg ponašanja Srba u ostatku Hrvatske. Tek će iduća godina donijeti drastično pogoršanje međunacionalnih odnosa koji će eskalirati pokretanjem velikosrpske agresije na Hrvatsku. Na koncu, može se ustvrditi kako je 1990. pokrenuta demokratizacija, ali nije postignuta potpuna demokracija onog tipa (ili ideala kulture demokracije) kojoj je tada velika većina građana težila. Ovakva demokracija nije postignuta zbog posvemašnje reformacije društva, narušenog gospodarskog stanja, neriješenih pitanja državne (nacionalne) imovine, te ponajviše zbog stalne i realne opasnosti od izbijanja ratnog sukoba u raspadajućoj Jugoslaviji. Hrvatskoj nametnuti rat, koji je izbio 1991., značajno je usporio demokratski proces, ali ga nije zaustavio. Poput ostatka Hrvatske i Slavonski Brod je uzeo učešće u obrani od agresije, a slavonskobrodsku svakodnevicu u razdoblju 1991.-1992. činila su neselektivna granatiranja grada i okolice, te rijeke prognanika i izbjeglica, počevši s Vukovarcima, a nastavivši s bosanskim Hrvatima i Muslimanima.⁷⁶ Treba naglasiti kako je u ratnom razdoblju znatno usporeno odvijanje onih sfera koje čine društveni i gospodarski život jednog grada (kultura, prosvjeta, rad mnogobrojnih poduzeća), a kamoli daljnji nesmetani razvoj demokratskih procesa u civilnom društvu. Ipak, demokracija i kultura demokracije predstavljaju otvorene procese koji se neprestano odvijaju, često neujednačenih rezultata i postignuća, te stoga nije bilo moguće u potpunosti djelotvorno pro-

⁷⁶ *Rat izbliza: brodska civilna zaštita u Domovinskom ratu 1991.-1992.*, (ur.) Ivan Jelić, (Slavonski Brod, 1993), 15-32., 37-43., 50-68., 75-82.

voditi demokratizaciju kroz ovo kratko i nadasve bremenito razdoblje. Usprkos ovim otežavajućim čimbenicima, 1990. godina se može uzeti kao početna točka razvoja predstavničke, liberalne i pluralistički usmjerene demokracije u društveno-političkom životu ovog dijela Hrvatske.

(Slavonski Brod, studeni-prosinac 2009. – U povodu 20. godišnjice demokratskih promjena)

Popis kratica

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BSK – Brodski sportski klub
CK SK – Centralni komitet Saveza komunista
DP – Društveno poduzeće
DPV – Društveno-političko vijeće
DSAH – Demokratski savez Albanaca Hrvatske
HDS – Hrvatska demokratska stranka
HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
HKDS – Hrvatska kršćansko-demokratska stranka
HSS – Hrvatska seljačka stranka
HSLŠ – Hrvatska socijalno-liberalna stranka
JNA – Jugoslavenska narodna armija
KNS – Koalicija narodnog sporazuma
KOS – Kontraobavještajna služba
MZ – Mjesna zajednica
NDH – Nezavisna država Hrvatska
NOB – Narodnooslobodilačka borba
NOR – Narodnooslobodilački rat
NOVJ – Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
RO – Radna organizacija
SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti
SDK – Služba društvenog knjigovodstva
SDS – Srpska demokratska stranka
SDSH – Socijaldemokratska stranka Hrvatske
SFRJ – Savezna Federativna Republika Jugoslavija
SK – Savez komunista
SKJ – Savez komunista Jugoslavije
SKH-SDP – Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena
SNS – Srpska narodna stranka
SO – Skupština općine

SR Hrvatska – Socijalistička Republika Hrvatska
SSH – Socijalistički savez-savez socijalista Hrvatske
SSNO – Savezni sekretarijat za narodnu obranu
SSOH – Socijalistički savez omladine Hrvatske
SSRN – Socijalistički savez radnog naroda
SUBNOR – Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata
VMZ – Vijeće mjesnih zajednica
VO – Vijeće općina
VUR – Vijeće udruženog rada

Popis citirane literature i izvora

Literatura:

- Darko HUDELIST, *Banket u Hrvatskoj-prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989-1990*, Zagreb 1999.
- Ivan JELIĆ, Mario KEVO, "Demokratske promjene, uvođenje višestranačja i izbori na području Brodsko-posavske županije od 1990. do 1993. (1. dio)", *Scrinia Slavonica*, 5/2005, Slavonski Brod 2005.
- "Slavonski Brod 1990.-1992.: Hrvatski demokratski pokret i Domovinski rat: kronologija" (gl. ur. Ivanka Cafuta), Slavonski Brod 2003.
- "Rat izbliza: brodska civilna zaštita u Domovinskom ratu 1991.-1992.", (gl. ur. Ivan Jelić), Slavonski Brod 1993.
- Ozren ŽUNEC, *Goli život / Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj (1. svezak)*, Zagreb 2007.
- Frano PIPLOVIĆ, *Živjeti u Slavonskom Brodu 1990.-1993.*, Slavonski Brod 2006.
- Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb 2006.

Periodika:

- "Brodski list" (Slavonski Brod), 42 (1989), 43 (1990), 44 (1991)
- "Službeni vjesnik Općine Slavonski Brod", 1-11. (1990.)

Objavljeni izvori:

- *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema narodnosti po naseljima; Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske*, Zagreb 1992.

Arhivska građa:

Državni arhiv u Slavonskom Brodu (DASB)

Naziv fonda: "Skupština općine Slavonski Brod (SOSB)", HR-DASB-13, A. 5. 5., 1989.-1991.:

Zapisnici sjednica Vijeća mjesnih zajednica (inv. br. 220., 221., 222., 223.)

Zapisnici sjednica Vijeća udruženog rada (inv. br. 182.)

Zapisnici zajedničkih sjednica VUR-a, VMZ-a i DPV-a (inv. br. 272., 273., 274.)

Summary**BASIC CHARACTERISTICS AND CIRCUMSTANCES OF THE
DEMOCRATIZATION OF SOCIAL AND POLITICAL LIFE IN THE
MUNICIPALITY OF SLAVONSKI BROD IN 1990**

Although the communist rule was brought down without outbursts of violence or use of force in almost all European socialist countries (with the exception of Romania, where the principal communist power-holder Nicolae Ceausescu was disempowered and executed in a revolution) as a result of the relentless desire of their citizens for democratic reform of their countries, almost half a century of communist rule in Yugoslavia did not come to a peaceful end. Democratic movements in Yugoslav republics could not be suppressed, but they soon united seemingly completely unnatural ideological allies – aggressive Serbian nationalism and radical Yugoslav communist unitarianism endorsed by some of the former members of Communist League of Yugoslavia (SKJ) and hardliners from the Yugoslav People's Army (JNA) – against the newly elected democratic governments in Croatia, Slovenia, and later also in Bosnia and Herzegovina. The alliance rested on the firm intention of its leaders, Slobodan Milošević and Veljko Kadijević, to stop the separation of the said republics in their AVNOJ (Anti-Fascist Council of the People's Liberation of Yugoslavia) borders from the rest of Yugoslavia by using armed force.

The social and political circumstances in the Municipality of Slavonski Brod were therefore profoundly influenced by the political developments in the rest of Yugoslavia. For the Municipality of Slavonski Brod and its residents, 1990 brought more than mere reform of political system and beginning of transition from a single-party system to a pluralistic democratic society. It was also a time of great expectations and fear of what was going to come. Democratic changes allowed for public criticism of the past func-

tioning of former communist authorities and for the rejection of socialist methods of government and social development, and they enabled the citizens to face the previously unmentioned legacy of communist repression and Partisan crimes committed during and after World War II. The ideals on which the socialist society had rested (the role of Partisan fighters in the public life, socialist organizations built on the principle of "fraternity and unity", Josip Broz Tito's personality cult) were gradually dismissed, but we must emphasize that the same ideals had become redundant all over Yugoslavia. Formerly suppressed, concealed, and trivialized traits of Croatian national identity, such as names of important historical figures and important dates of Croatian history, made a grand comeback to the public life, and the return of religious communities to the public life, especially the Catholic Church as the largest religious community in this area, was also very prominent.

Any major change, regardless of its final objective and the positive values it aspires to, causes its problems, injustices and difficulties. Many things had not changed for the better with the arrival of democratic changes, particularly in the economy. The inherited unstable economic situation deteriorated even more over time and resulted in thousands of lost jobs and mass strikes and interruptions in production, while the post-election period was made even more difficult by the aggravated security situation in the entire country, in which Serbian and military authorities used the dissatisfaction of Croatian Serbs as an instrument of pressure on the newly elected Croatian government. A drastic deterioration of interethnic relations between Croats and Serbs can be observed as early as in 1990 along with political developments. The Municipality of Slavonski Brod was no exception, although it was spared from more serious interethnic incidents and conflicts during the said year, particularly considering what was happening in the neighboring Municipality of Nova Gradiška and how the behavior of Serbs in the rest of Croatia was growing increasingly radical. The next year is going to bring drastic deterioration of interethnic relations, which is going to escalate in the Great-Serbian aggression on Croatia.

Ultimately, we may conclude that democratization began in 1990, but failed to generate full democracy of the type that most citizens had aspired to at the time. The war that was forced on Croatia in 1991 slowed down the democratic process considerably, but did not stop it. Like the rest of Croatia, Slavonski Brod assumed its part in the defense against aggression and the everyday life of Slavonski Brod in the period 1991-1992 consisted of unselective bombing of the town and its surroundings and rivers of refugees and displaced persons, which began with refugees from Vukovar, and continued with Bosnian Croats and Moslems. We must emphasize that all the processes that make up the social and economic life of a town (culture, education, operation of numerous businesses) came to an almost complete halt in this period, and it is not surprising that unobstructed development of democratic processes in civil society could not continue in such circumstances either. In spite of the aggravating circumstances, 1990 can be considered the starting point in the development of representative, liberal, and pluralistically oriented democracy in the social and political life of this Croatian region.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: democratization, multi-party system, elections, municipality of Slavonski Brod, everyday life, 1990.